Zavod Republike Slovenije za šolstvo

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE, ZNANOST IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

ESS PROJEKT
AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO IN DOMOVINA

ELEMENTI DOMOVINSKE IN DRŽAVLJANSKE VZGOJE TER AKTIVNEGA DRŽAVLJANSTVA V UČNIH NAČRTIH SLOVENSKIH OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOL

ANALIZA KURIKULOV

Avtorja:
asist. Simona KUKOVIČ, mag. pol.
red. prof. dr. Miro HAČEK

Ljubljana, 2014

Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov v obdobju 2007-2013, razvojne prioritete: Razvoj človeških virov in vseživljenjsko učenje; prednostne usmeritve: Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja.

KAZALO

1 UVOD 2

1.1 Definicija kurikula 2

1.2 Sestavine kurikula 3

1.3 Štirje pristopi k teoriji in praksi kurikulov 3

1.4 Kurikul v zadnjih desetletjih 7

1.5 Realni uradni (nacionalni) kurikul - skupek kurikulov 8

1.6 Skriti kurikul 10

2 METODOLOŠKI PRISTOP K ANALIZI KURIKULOV Z VIDIKA ELEMENTOV DRŽAVLJANSKE IN DOMOVINSKE VZGOJE TER AKTIVNEGA DRŽAVLJANSTVA 12

3 ANALIZA UČNIH NAČRTOV: OSNOVNA ŠOLA 16

3.1 Družba 17

3.2 Domovinska in državljanska kultura ter etika 18

3.3 Geografija 20

3.4 Slovenščina 22

3.5 Spoznavanje okolja 23

3.6 Zgodovina 24

3.7 Državljanska kultura 26

3.8 Drugi izbirni predmeti 29

3.9 Ugotovitve 29

4 ANALIZA UČNIH NAČRTOV: SREDNJA ŠOLA 31

4.1 Ekonomska zgodovina 32

4.2 Filozofija 33

4.3 Geografija 34

4.4 Glasba 37

4.5 Slovenščina 38

4.6 Sociologija 40

4.7 Umetnostna zgodovina 42

4.8 Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem 43

4.9 Zgodovina 45

4.10 Obvezne izbirne vsebine 47

4.11 Ugotovitve 50

5 ZAKLJUČEK 51

BIBLIOGRAFIJA 53

1 UVOD

1.1 Definicija kurikula

Izvor pojma »kurikul« najdemo v latinski besedi *»curriculum«*, ki ima dva pomena, in sicer označuje tek oziroma dirko in krog. Ne glede na izvor in prvotni pomen besede, danes kurikul pomeni vzgojno-izobraževalni načrt oziroma značilnosti njegove izvedbe. Kelly pravi, da je kurikul realna substanca vzgojno-izobraževalnega procesa oziroma kot celotna racionalna osnova vzgojo-izobraževalnega programa institucije ali posameznega učitelja, torej zajema tako subjektivne kot objektivne dejavnike, ki vplivajo na realno dogajanje v sistemu vzgoje in izobraževanja (Kelly, 1983: 10). Slednje nam pomaga postaviti dva temelja, in sicer 1) učenje je načrtovano in vodeno (vnaprej moramo določiti, kaj skušamo doseči in kako bomo to dosegli) ter 2) definicija kurikula se nanaša na šolanje (tako teorija kot praksa sta se razvili v šoli in v odnosu do drugih idej šolanja kot sta predmet in učne ure).

Sicer pa je kurikul dinamična tvorba, kar pomeni, da se nenehno spreminja, pri tem pa predhodno stanje pogojuje stanja, ki sledijo. Kurikul skupine vpliva na kurikul posameznika in velja tudi obratno; kurikul posameznika vpliva na kurikul skupine. Slednje pa je tudi njegov temeljni namen; torej, načrtovati vsebine, načine in metode sodelovanja ter jih izvajati in ne nazadnje tudi ocenjevati. Na šolo in njeno delovanje neizogibno vplivajo različni ideološki pogledi, psihološka in sociološka spoznanja ter filozofske ideje, zato je primarna lastnost šolskega prostora nenehno spreminjanje. Poenostavljeno rečeno; po tradicionalnem pojmovanju pojem kurikul pomeni celoto znanj oziroma učnih vsebin, ki se poučujejo v šoli; najpogosteje pa kurikul pomeni proces načrtovanja učne snovi oziroma sam učni načrt.

Kelly (1999) razlikuje dva kurikula, in sicer:

- uradni ali načrtovani kurikul, torej tisto, kar je določeno v izobraževalnem programu in
- dejanski ali sprejeti kurikul, torej dejanske izkušnje učencev.

Poleg tega pa poznamo še formalni kurikul, s katerim označujemo dejavnosti in vsebine v času učnih obveznosti in neformalni kurikul, torej aktivnosti po učnih urah, med vikendi, med počitnicami, ki pa jih prav tako moramo upoštevati pri načrtovanju ponudbe formalnega kurikula. Jeffs in Smith (1990 in 1999) trdita, da pojem kurikul pojmuje osrednjo ločnico med formalnim in neformalnim izobraževanjem, pri tem pa opozarjata, da je bila teorija in praksa kurikula oblikovana v šolskem kontekstu in zato (lahko) pride do velikih problemov, ko se kurikul prenese v neformalne oblike pedagogike.

Ko načrtujemo in sprejemamo kurikul, se moramo najprej odločiti oglede cilja kurikula, pri tem pa ni poglavitno vprašanje metodologija izobraževalne prakse (kako doseči), ampak v upravičenosti prakse, torej se vprašamo, zakaj želimo to doseči. Samo načrtovanje in praksa izobraževanja pa mora obsegati vsaj štiri temeljne dimenzije, ki so 1) nameni oziroma cilji načrtovalcev; 2) postopki oziroma procedure za izvedbo; 3) dejanske izkušnje učencev (rezultat učiteljevih poskusov uresničiti lastne ali načrtovane intence) in 4) skrito učenje (stranski produkt organizacije kurikula šole) (Kelly, 1999: 2).

1.2 Sestavine kurikula

Temeljni vsebinski elementi kurikula so odvisni od percepcije načrtovalcev kurikula do pojmov vzgoje, šolanja ter izobraževanja. Tyler (1949) je predlagal, da mora kurikul vsebovati najmanj štiri osnovne elemente, in sicer 1) cilje (kaj želimo doseči s kurikulom); 2) vsebina oziroma predmet, ki se obravnava; 3) metode oziroma postopke in tehnike, s katerimi se najuspešneje doseže zastavljene cilje ter 4) evalvacijo oziroma preverbo, ali smo dosegli zastavljene cilje in kateri so ti cilji ter kako uspešna je bila sama implementacija kurikula. Tehnika določanja teh temeljnih elementov je odvisna od strategije načrtovanja kurikula, ki ga lahko definiramo glede na stopnjo strukturiranosti in glede na tehniko načrtovanja (Blenkin et al., 1992).

Glede na stopnjo strukturiranosti ločimo odprti in zaprti kurikul. Odprti kurikul se omejuje na izobraževalne in vzgojne učno-ciljne načrte, ki jih učitelj ustrezno prilagodi konkretnim okoliščinam (Širec, 1983: 320). Ta tik kurikula je uporaben predvsem za srednješolsko izobraževanje. Namenjen je namreč uresničevanju ciljev na regionalni in lokalni ravni, saj šola v sodelovanju s socialnimi partnerji z letnim delovnim načrtom definira cilje in vsebino odprtega kurikula, v katerem lahko dijaki pridobijo dodatne poklicne kompetence, razvijajo praktične veščine, poglabljajo in širijo znanje strokovne teorije in razvijajo ključne kompetence. Odprti kurikul daje šoli priložnost samostojne opredelitve dodatnih poklicnih in poklicno-specifičnih kompetenc, ki jih bo ponudila svojim dijakom; vsebinsko lahko te kompetence pomenijo razširitev ali poglobitev že obstoječih vsebin ali pa dodatek novih. V nasprotju pa zaprti kurikul *(»teacher proof curriculum«)* vnaprej natančno določa in predpiše vse stopnje učnega procesa, pri čemer se ne upoštevajo konkretne učne okoliščine; v takšnem učnem procesu je učitelj le še statist (Širec, 1983: 320).

Glede na tehniko načrtovanja pa ločimo učno-snovno načrtovanje; učno-ciljno načrtovanje; procesno-razvojno načrtovanje ter nekatere posebne didaktične in pragmatične modele načrtovanja. Tehnike načrtovanja kurikula se torej ločijo po tem, ali vnaprej določajo cilje in vsebino (učno snov) ali postopke oziroma metode poučevanja. Obseg nacionalnega kurikula pa je odvisen od odločitve ali gre za odprti ali zaprti kurikul (Kroflič, 1993).

1.3 Štirje pristopi k teoriji in praksi kurikulov

Smith (2000) navaja, da obstajajo štirje pristopi za približevanje teorije in prakse kurikulov, in sicer:

1) kurikul kot celota znanja, ki jo je potrebno prenesti na učence (predmetnik);
2) kurikul kot poskus za doseganje določenih ciljev pri učencih – kurikul kot produkt;
3) kurikul kot proces ter
4) kurikul kot praksa.

Takšna delitev je koristna z vidika Aristotelove (1976) kategorizacije znanja v tri discipline (glej slika 1): teoretično, produktivno in praktično.

Na Sliki 1 je vidnih nekaj jasnih povezav – prva, torej kurikul kot celota znanja, ki jo je potrebno prenesti na učence, se klasično vrednoti kot »kanon«; modela procesa in prakse

prideta blizu praktičnega premisleka; tehnični premislek o produktu oziroma izidu pa se zrcali v Aristotelovi karakterizaciji produktivne discipline.

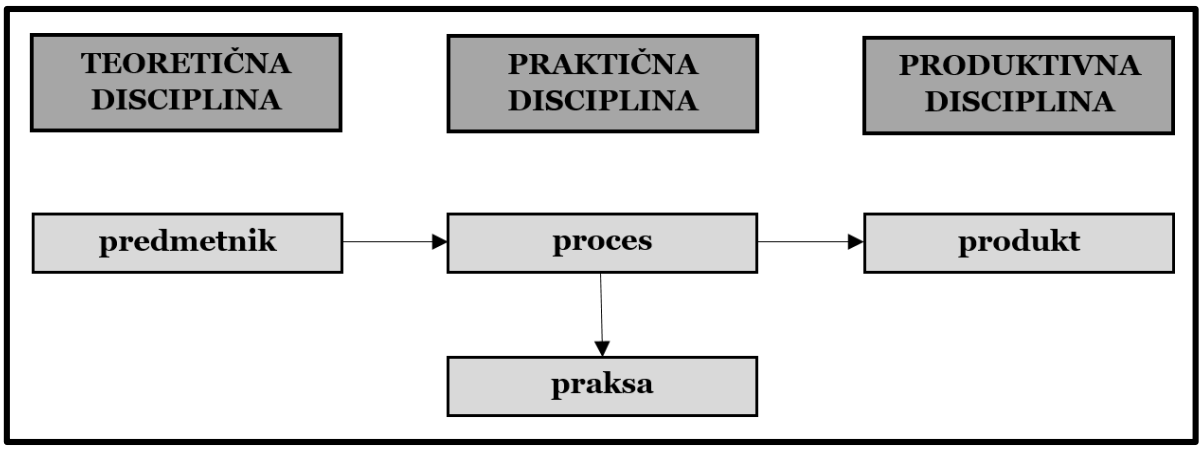

Slika 1: Pristopi k teoriji in praksi kurikulov

Kurikul kot celota znanja, ki jo je potrebno prenesti na učence (predmetnik)
Pogosto se kurikul enači s predmetnikom, čeprav beseda predmetnik (oziroma silabus) izvira iz grščine in pomeni jedrnata izjava ali tabela vodij diskurza, gre v bistvu za vsebino razprave oziroma predmete v seriji predavanj. Običajno je predmetnik povezan s predavanji oziroma serijo predavanj, z dodatnimi pojasnili določenih snovi, ki ob koncu vodijo do preizkusov znanja. Predmetnik običajno ne kaže relativne pomembnosti svojih tem ali vrstnega reda, ki bi ga morali upoštevati pri podajanju teh tem. Pri tem Curzon (1985) poudarja, da v nekaterih primerih tisti, ki pripravljajo predmetnik (zavedno ali nezavedno) sledijo tradicionalnemu šolskemu pristopu k ujemanju vsebine ali vzorca, ki je predviden v logičnem pristopu predmeta, kakršnega so izkusili sami. Takšen pristop k teoriji in praksi kurikula, ki se osredotoča na predmetnik je edini, ki se ukvarja z vsebino. Zato je kurikul telo znanja – vsebine in/ali predmetov. Izobraževanje je v tem smislu proces, s katerim so ti podatki posredovani ali podani učencem z najbolj učinkovitimi načini oziroma metodami, ki se lahko oblikujejo (Blenkin et al., 1992: 23). Ker ljudje še vedno enačijo kurikul s predmetnikom, obstaja verjetnost, da s tem omejijo svoje načrte za obravnavo vsebine ali znanja, ki ga želijo podati učencem. Kelly (1983: 7) razlaga, da prihaja do te situacije tudi zato, ker je bil takšen pogled na kurikul sprejet od mnogih učiteljev osnovnih šol, češ, da vprašanja kurikulov ne zadevajo njih, saj svojo nalogo ne vidijo kot posredovanje znanja na ta način.

Kurikul kot produkt
Prevladujoči načini opisovanja in upravljanja izobraževanja so danes zajete v produktivni obliki, saj je izobraževanje najpogosteje videno kot tehnični postopek. Cilji so zastavljeni, načrt je pripravljen, sledi uporaba in merjenje rezultatov (izdelkov). Tak način razmišljanja o izobraževanju se je oblikoval v poznih 70. letih 20. stoletja v Združenem kraljestvu z vzponom skrbi za kompetence. Tako se je v poznih 80. in 90. letih nacionalni kurikul ukvarjal predvsem s cilji in vsebinami.

Franklin Bobbitt (1918 in 1928) opiše, da je osrednja teorija kurikula preprosta ter jo primerja z razumevanjem razmerja med življenjem in učenjem. Življenje se spreminja ter je sestavljeno iz različnih dejavnosti. Izobraževanje naj bi posameznike pripravljalo na življenje

ter na soočanje s temi različnimi dejavnostmi. Kljub temu pa vsak posameznik prihaja iz različnega okolja in zato obstajajo številne dejavnosti, ki jih je nemogoče v celoti zajeti. Predpogoj je torej definiranje tistih elementov (oblike znanja, stališča, navade, sposobnosti), ki se potrebujejo za preživetje in ti naj bi bili vključeni kot cilji tudi v kurikulu. Tako bo kurikul serija izkušenj, ki jih morajo otroci in mladostniki pridobiti za doseganje ciljev (Bobbitt, 1918: 42). Takšen način razmišljanja o teoriji in praksi kurikula močno vpliva na razvoj upravljavskega razmišljanja in ravnanja; vzpon »znanstvenega upravljanja« pa je nedvomno povezan z F. W. Taylorjem, ki je predlagal večjo delitev dela s poenostavitvijo delovnih mest, razširitev vodstvenega nadzora nad vsemi elementi na delovnem mestu in stroškovno računovodstvo. Vsi trije elementi so vpleteni v tem pojmovanju tudi v teorijo in prakso kurikula.

Ralph W. Tyler (1949: 1) je delil Bobbittov poudarek na racionalnosti in relativni enostavnosti ter postavil teorijo na štirih temeljnih vprašanjih:

- Katere izobraževalne cilje mora šola poskušati doseči?
- Katere izobraževalne izkušnje so lahko pridobljene pri doseganju teh ciljev?
- Kako se lahko izobraževalne izkušnje učinkovito organizirajo?
- Kako se lahko ugotovi, ali so cilji doseženi?

Podobno kot Bobbitt tudi Tyler (1949: 44) daje poudarek na oblikovanju vedenjskih ciljev. Odkar je pravi namen izobraževanja doprinos znatnih sprememb v učencev vzorec vedenja, je postalo pomembno zavedanje, da morajo biti vse premisleki o šolskih ciljih izkaz sprememb, ki potekajo pri učencih. Opazimo lahko, kako se ti premisleki pretvorijo v lepo urejen postopek sedmih korakov, ki je zelo podoben tehničnemu ali produktivnemu mišljenju (Taba, 1962):

1. korak: diagnoza potrebe;
2. korak: oblikovanje ciljev:
3. korak: izbira vsebine;
4. korak: organizacija vsebine;
5. korak: izbira učne izkušnje/vaje;
6. korak: organizacija učne izkušnje/vaje ter
7. korak: določitev kaj vrednotimo in ocenjujemo ter načinov in sredstev za ocenjevanje.

Privlačnost in prednost tega načina približevanja teorije in prakse kurikula je sistematičnost in velika organizacijska moč. Osrednja točka tega pristopa je tako oblikovanje vedenjskih ciljev – zagotoviti jasno predstavo o rezultatih, tako da se lahko organizira vsebine in metode/načine za doseganje ciljev ter tudi vrednotenje oziroma ocenjevanje rezultatov.

Kurikul kot proces

Opisali smo, da je kurikul kot produkt v veliki meri odvisen od načrtovanja vedenjskih ciljev. Kurikul je v bistvu skupek dokumentov za izvajanje. Naslednji način gledanja na teorijo in prakso kurikulov je prek procesa. V tem smislu kurikul ni fizična stvar, ampak interakcija med učitelji, učenci in znanjem; z drugimi besedami, kurikul je tisto, kar se dogaja v razredu in kaj ljudje počnejo in ocenjujejo. V tem modelu imamo številne elemente, ki so v stalnem vzajemnem delovanju to je aktiven proces, ki se povezuje s praktičnimi oblikami Aristotelovega koncepta.

Učitelji vnašajo v izobraževanje in situacije posebno sposobnost kritičnega razmišljanja v akciji; razumevanje svoje vloge in pričakovanja, ki jih imajo drugi od njih ter predloge za ukrepanje, ki določajo temeljna načela in značilnosti izobraževalnega sklopa. Izhajajoč iz tega spodbujajo pogovore med in z ljudmi v določenih situacijah, kar lahko (do)prinese dodatna razmišljanja in ukrepanje. Pri tem pa učitelji tudi nenehno ocenjujejo proces in vrednotijo rezultate.

Pri tem pa je potrebno izpostaviti, zakaj je teorija in praksa kurikula prišla v uporabo učiteljem (kot nasprotje oblikovalcem politik). Stenhouse (1975) pravi, da gre v bistvu za pomoč učiteljem, da razmišljajo o svojem delu pred, med in po dejanskem učenju; je sredstvo, ki omogoča učiteljem, da presojajo o smereh njihovega dela. Stenhouse razlaga, da najmanj, kar bi morali kurikuli zagotoviti je 1) podlaga za načrtovanje predmeta, 2) empirično preučitev in 3) upoštevanje razlogov za njihovo utemeljitev.

Stenhouse (1975: 5) razlaga, da se mora pri načrtovanju upoštevati načelo za izbor vsebine (kaj lahko naučimo); načela za razvoj pedagoške strategije (kako je treba učiti); načela za sprejemanje odločitev o zaporedju ter načela, na katerih se diagnosticirajo prednosti in slabosti posameznih učencev in razlikovanje prejšnjih treh načel za posamezne posebne primere. Pri empirični preučitvi se morajo upoštevati načela, na katerih se oceni napredek učencev; načela, na katerih se oceni napredek učiteljev; smernice glede izvedljivosti izvajanja kurikula v različnih šolskih okoljih, različnih kontekstih učencev, različnih okoljih in različnih situacijah ter informacije o spremenljivosti učinkov v raznolikih kontekstih, na različnih učencih in za razumevanje vzrokov za spremembe. V zvezi z utemeljitvijo pa je potrebno nameniti pozornost oblikovanju namere ali cilja kurikula, ki je dostopen za kritičen pregled.

Kurikul kot praksa

Kurikul v praksi je v mnogih pogledih nadgradnja modela kurikula kot procesa. Model kurikul kot proces je naravnan s smeri splošnih načel in daje poudarek na utemeljitvi in pomenu odločitev, ne vsebuje pa izrecnih določil o interesu, ki mu služi. Slednje se lahko uporablja na način, da se ne sklicuje vedno na kolektivno blaginjo ljudi in osvoboditev človeškega duha. Model kurikula kot prakse prinaša ravno to v središče procesa in naredi izrecno zavezanost k emancipaciji. Tako je akcija ne le enostavno obveščanje, ampak tudi zaveza. Kritična pedagogika presega postavitev učnih izkušenj v okvir izkušenj učenca -gre namreč za proces (pogovora in pogajanj), ki terja izkušnje tako učenca kot učitelja in ga kot takega priznava kot problematičnega. Slednje omogoča in spodbuja učence in učitelje, da se skupaj soočajo z resničnimi problemi njihovega obstoja in odnosov. Ko se učenci soočijo z resničnimi problemi njihovega obstoja, se namreč kmalu soočijo tudi z lastnim zatiranjem (Grundy, 1987: 105).

Pri tem pristopu se kurikul sam razvija skozi dinamične interakcije delovanja (akcije) in razmišljanja (refleksije). To pomeni, da kurikul ni le skupek načrtov, ki se izvajajo, temveč se konstituira skozi aktiven proces, v katerem so načrtovanje, delovanje in ocenjevanje medsebojno povezani in integrirani v proces (Grundy, 1987: 115); v njegovem središču je praksa - informirano in zavezano zavzeto delovanje.

Ena od kritik za model kurikul kot praksa (posebej z Grundyjevega vidika) je, da le-ta ne daje dovolj poudarka kontekstu; sicer pa se ta kritika pojavlja pri vseh pristopih (Barrow, 1984).

Catherine Cornbleth (1990: 5) vidi kurikul kot posebno vrsto postopka; kurikul je zanjo nekaj, kar se dejansko dogaja v učilnicah. Pravi, da je kurikul stalen družbeni proces, ki je sestavljen iz medsebojnega vplivanja med učenci, učitelji, znanjem in okoljem. V nasprotju z njo Stenhouse opredeljuje kurikul kot poskus opisa, kaj naj bi se dogajalo v učilnicah in ne tistega, kar se dejansko zgodi oziroma dogaja. Cornbleth nadalje zatrjuje, da kurikul v praksi ne more biti razumljen ali bistveno spremenjen, če se ne posveti dovolj pozornosti ravno njegovemu kontekstu. Torej še vedno obstajajo ključne težave pri kurikulih v njihovi jasno določeni vsebini in kontekstu – vnaprej določen obseg, v katerem je mogoče imeti jasno predstavo o dejavnostih in temah, ki so vključene v delo (Smith, 2000).

1.4 Kurikul v zadnjih desetletjih

Danes so v številnih pogledih kurikularne teorije in prakse povezane s štirimi glavnimi silami oblikovanja kurikulov, ki so se razvile v severnoameriškem prostoru (Kliebart, 1987): 1) liberalni vzgojitelji; 2) znanstveni oblikovalci kurikula; 3) razvojno in personalno osredotočeni kreatorji kurikula in 4) družbeni reformatorji, ki zahtevajo koreniti spremembe v družbi. Med njimi obstaja nekaj zanimivih prekrivanj (glej Tabela 1), kar nas opozarja na spreminjajoče se razumevanje kurikula in spreminjajoče se politične usmeritve v daljšem časovnem obdobju (Smith, 2000).

Tabela 1: Kurikuli v različnih pristopih in kontekstih

	liberalni vzgojitelji	**znanstveni oblikovalci kurikula**	**razvojno in personalno osredotočeni kreatorji**	**družbeni reformatorji**
orientacija	varuhi starodavne tradicije, vezane na moč razuma in najboljših elementov zahodne kulturne dediščine	človeško življenje je sestavljeno iz posebnih dejavnosti; ustrezno izobraževanje je tisto, ki pripravlja učence za življenje in za te posebne dejavnosti	naravni red razvoja otroka je najpomembnejše in znanstveno obranjena osnova za določanje, kaj je treba učiti	šole so največja in morda celo glavna sila družbenih sprememb in socialne pravičnosti
kurikul	sistematičen razvoj moči razmišljanja in sporočanje »kanona«	vplivan s strani znanstvenega upravljanja in pojmov družbene učinkovitosti; pozornost na postavljanju ciljev kurikula in organizacijo šolanja za izpolnitev le-teh	zahteva po harmoniji kurikula in učenčevih resničnih interesov, potreb in učnih vzorcev	korupcijo, nepravičnost, neenakost spolov, ras ter zlorabo privilegiranih skupin in nosilcev moči je potrebno obravnavati neposredno, da se bodo nove generacije lahko učinkovito soočale s temi pojavi
glavni avtorji	Charles W. Taylor	Franklin Bobbitt Ralph W. Tyler	G. Stanley Hall	Lester Frank Ward
povezanost	predmetnik	produkt	proces	praksa

Vir: Smith (2000)

Politično okolje deluje v smeri produktivnosti in tehničnosti; diskurz je tako postal seštevanje in posledično potenciranje oblik izobraževanja, ki nimajo podlage v kurikulih. Problem se pojavi, ker se bodisi kolonizirajo teorije kurikulov, bodisi se sprejmejo načini, ki opisujejo prakso, ki nima nobenega smisla glede na procese, ki se dejansko odvijajo. Kleibartova analiza sicer daje nekaj upanja, da so bodo stvari spremenile, vendar ni nobenega zagotovila, da se bodo spremembe odvijale v bolj poučni smeri.

1.5 Realni uradni (nacionalni) kurikul - skupek kurikulov

Nacionalni kurikul je sestavljen iz množice kurikulov, in sicer formalnega kurikula, zastopanega v učbenikih, kurikula prisotnega v razredu pri poučevanju, kurikula, ki se ga učijo učenci in kurikula, ki je prisoten v različnih preverjanjih znanja. Skriti kurikul označuje odstopanje vzgojno-izobraževalnega procesa od uradnega kurikula, kar pomeni, da ni le posledica slabega načrtovanja, temveč posledica dejstva, da vzgojno-izobraževalni učinki nastanejo kot posledica medsebojnega vplivanja (interakcije) učencev, učitelja ter zunanji elementi kot so izpitni katalogi, NPZ-ji in notranji elementi, torej okviri bivanja v šoli, ki vplivajo na izvajanje dela v šoli (Kroflič, 1997: 203). Pouk danes razumemo kot kompleksno celoto delovanja šole in življenja; gre za prepletanje interakcij med učenci in učiteljem, učno snovjo, izven šolskimi dejavnostmi, katalogi znanj, predpisanimi učbeniki, hišnim redom, vzgojnim načrtom in tako dalje. Za uspešno delo in izvajanje naštetih elementov, je potrebno načrtovati takšen vzgojno-izobraževalni koncept, ki bo poleg predpisanega kurikula upošteval tudi dejavnike skritega kurikula.

Uradni kurikul je oblikovan tako, da prepletanje naštetih bistvenih sestavin šole pomembno vpliva na delovanje in življenje šole; kakšen je vpliv posameznega elementa pa je odvisno od modela vzgoje in izobraževanja. Pri tem ločimo dva modela, in sicer 1) kulturno-transmisijski model vzgoje in izobraževanja ter 2) procesno-razvojni model vzgoje in izobraževanja (Kelly, 1999: 110). Prvi model pravi, da je temeljna naloga vzgoje in izobraževanja prenašanje vnaprej določenega skupka vednosti, torej znanja, spretnosti, vrednot, navad, na učenca in s tem iniciacija mladostnika v obstoječi svet kulture. Drugi model pa pojmuje koncepta vzgoje in izobraževanja kot procesa kontinuirane rasti in razvoja; pri tem modelu gre prav tako za prenos znanja in izkušenj, vendar je poudarek na načinu (procesu) pridobivanja znanja. V ospredju so torej tiste vsebine in metode poučevanja, ki razvijajo pri učencih osebnostne potenciale.

Za uveljavljanje strategij učno-ciljnega in procesnega načrtovanja nacionalnega kurikula lahko po Kellyju (1999: 60–61) identificiramo več razlogov. Prvi je logični razlog, pravi, da mora biti izobraževanje usmerjeno na določene predpostavljene cilje, da ga lahko pojmujemo kot racionalno aktivnost. V primeru, da gre za učenje z določenim ciljem (intencionalna aktivnost), moramo prepoznati in opredeliti cilje našega poučevanja (intence). Drugi je znanstveni razlog, ki temelji na težnji po preciznosti in tehnološki učinkovitosti izobraževalnega načrtovanja. Za vsako smiselno delo, zlasti za optimalno storilnostno uspešno, je nujno najprej čim boljše poznavanje delovnega procesa. Poznamo tudi humanistični razlog. Vzgoja in izobraževanje namreč pomenita določen poseg v razvoj posameznikove osebnosti in zato imata učitelj in učenec pravico vedeti, kakšni so cilji in predvidene vzgojne aktivnosti, da ne zaidemo v manipulativno vzgojo. Zahteve šolskega pouka morajo biti natančno in enotno določene, kar pa dosežemo z učno-ciljnim namesto učno-snovnim načrtovanjem. Ker je izobraževanje na nacionalni ravni financirano iz proračunskih sredstev imajo davkoplačevalci pravico vedeti, kako učinkovit je izobraževalni model, kar pa lahko izmerimo z evalvacijo; seveda pa bo evalvacija uspešna le, če so kot kriterij izobraževalne učinkovitosti jasno določeni cilji. Tak razlog imenujemo politično-ekonomski. Podobno kot pri politično-ekonomskem razlogu je tudi pri vzgojno-izobraževalnem razlogu za kvalitetno izobraževanje potrebna evalvacija, za katero pa moramo imeti natančno določene izobraževalne cilje. V kolikor torej želimo zmanjšati problem prenatrpanosti učnih načrtov, moramo učni proces načrtovati učno-ciljno in ne učno-snovno.

Če bomo jasno določili cilje in le učno snov, bo veliko manj nekoristno uporabljenega časa za uresničitev učnega procesa, s tem pa dosežemo časovno racionalizacijo učno-vzgojnega procesa. Učno-ciljni pristop hkrati tudi omogoča veljavno, zanesljivo in nepristransko ugotavljanje učne storilnosti, torej ravni med načrtovanim in doseženim.
Pri načrtovanju nacionalnega kurikula moramo upoštevati (vsaj) sedem načel (Null v Kridel, 2010):

- Prvo je načelo odprtosti načrtovanja nacionalnega kurikula. Na državni ravni se moramo odreči natančnemu določanju vseh elementov kurikula, da lahko pride do izraza aktivna vloga strokovnih delavcev, saj so le ti avtonomni in imajo ustrezne strokovne kompetence. Tak odprti model učno-ciljnega načrtovanja zahteva od načrtovalcev, da opredelijo najsplošnejše cilje kurikularne prenove na vseh nivojih izobraževanja in za posamezne tipe šol; da opredelijo skupne cilje vzgoje in izobraževanja po posameznih predmetih ali predmetnih sklopih; da opredelijo osnovne pojme oziroma vsebinske sklope učne snovi; ter da opredelijo priporočene možne metodične pristope k poučevanju.
- Drugo načelo je načelo natančnosti opredelitve standardov znanja, ki pravi, da je potrebno v izpitnih katalogih natančno predpisati oblike preverjanja znanja in standarde znanja ter da mora biti ta informacija na voljo tako učiteljem kot tudi učencem in staršem. Primer takšnih informacij so maturitetni izpitni katalogi.
- Tretje načelo skrbi za usklajenost temeljnih smotrov s strukturo predmetnika, vsebinami in metodami poučevanja. Pri tem moramo najprej določiti temeljne in operacionalizirane cilje za posamezne predmete, nato pa pregledati, kje se cilji podvajajo, ali so znotraj predmeta usklajeni s cilji programa in predmeta. Pri določanju strukturnega deleža posameznega predmeta v predmetniku mora temeljiti na vsebinskih argumentih in ne na primerjavah stanja v drugih državah.
- Četrto začelo skrbi za usklajenost temeljnih smotrov s tehnikami preverjanja znanja, saj zaradi najlažje preverljivosti faktografskega znanja, obstaja nevarnost, da se zunanja preverjanja znanja usmerjajo prav k preverjanju le-tega. Potrebno je torej opredeliti, katere dimenzije znanja, spretnosti in navade je mogoče meriti s testi in katere z drugimi oblikami zunanjega preverjanja znanja, kot so eseji, seminarska poročila in drugo.
- Peto je načelo notranje konsistentnosti kurikula in identificiranje tistih procesnih ciljev, ki se jim sledi v celotnem kurikulu; z upoštevanjem tega načela se izognemo podvajanju vsebin, saj omogoča oživljanje medpredmetnih projektov (medkurikularnih vsebin), ki pomenijo kompleksnejšem oblike dela z učenci, kot so projektno delo, problemski pouk in drugo.
- Nacionalni kurikul se mora oblikovati na osnovi psiholoških značilnosti učenca v obdobju šolanja oziroma v določenem razvojnem obdobju. Ko učitelj opredeljuje izvedbeni načrt, mora sproti dobiti povratno informacijo, kakšni so učinki pouka, saj le-ti velikokrat presenetijo in niso skladni s predvidevanji v učni pripravi; tak pristop omogoča napredek v soodvisnosti med strategijami poučevanja in strategijami učenja. Šesto načelo torej skrbi za procesno usklajevanje kurikula poučevanja s kurikulom učenja.
- Zadnje, sedmo načelo je načelo sprotne in sumativne evalvacije prenove, ki pravi, da lahko le z ustrezno sprotno evalvacijo sprememb, ki jih prinašajo prenove kurikulov, sproti odpravljamo pomanjkljivosti, napake, izboljšujemo pozitivne rezultate in načrtujemo nove kvalitativne spremembe.

1.6 Skriti kurikul

Z delom *»Deschooling Society«* je leta 1973 Ivan Ilich prvi sprožil širše razprave o skritem kurikulu, saj po njegovem mnenju šole sicer posredujejo znanje učencev, vendar jih vzgajajo k pasivnemu konzumiranju znanja in nekritičnemu sprejemanju družbenega reda. Poleg tega Ilich (1973) pravi, da je spoznavanje in osvajanje šolskega znanja, kulturnih tehnik ter praktičnih spretnosti sekundarne narave, saj šole poskušajo učence navajati k prilagodljivosti in socialni poslušnosti in zato šola naredi vse, da otrok zna brzdati svoje spontane potrebe in neposredna čustva ter se podrediti interesom skupine, v kateri se uči in v katero naj bi se brezhibno integriral (Wankounig, 2004: 6).

Ilich (1973) nadalje kritično razlaga, da je ena primarnih nalog šole učencem dopovedati, da je njihova osnovna naloga v življenju zavedanje svojega mesta v družbi ter tudi pasivno sprejetje tega mesta. Zaradi slednjega poudarja pomen skritega kurikula ter ga predstavlja kot ključ za možnost reforme šolanja ter odcepitve le-tega iz rok privilegiranih skupin in kapitala. Najprej se je torej potrebno posvetiti učinkom skritega kurikula. Podobno kritiko šole najdemo tudi pri psihoanalitičnemu pedagogu Bernfeldu, ki pravi, da je delež učitelja pri vzgoji v šoli ničvreden, saj je učiteljevo ravnanje del skritih mehanizmov, ki delujejo v šoli kot instituciji, hkrati pa se učitelj ne zaveda skritega kurikula institucije (Bernfeld v Holloway, 1978: 74). Po mnenju Ilicha in Bernfelda personalno napredovanje tako ni odvisno od zanimanja in napora učencev, temveč je odločilna pripravljenost posameznika, da sprejme norme in vrednote, ki so del institucionalne identitete in razpoznavnosti.

Skriti kurikul naj bi torej obsegal vso tisto šolsko resničnost, ki ni identificirana ali pa je niso jemali resno, čeprav je izrednega pomena za življenje šole, za učitelje, predvsem pa za učence. V skritem kurikulu so vse vsakodnevne prisile, ki učence socializirajo za »preživetje« šolskega sistema. Vsaka šola ima tako uradni kot skriti kurikul, ki ga mnogi poimenujejo tudi šolska resničnost, ki je prisotna vsak dan in ki preprečuje, da bi cilji uradnega kurikula postali vidnejši. Uradni kurikul je tisti, ki je zapisan v zakonskih aktih in so ga državni odločevalci sprejeli za uradni državni vzgojno-izobraževalni program. Uradni kurikul je povezan z določeno metodiko in didaktiko ter predpisuje vzgojne cilje, kako naj življenje in delo v šoli poteka ter koliko in kaj bi ob koncu šolanja učenci in dijaki morali osvojiti oziroma (po)znati; na drugi strani pa skriti kurikul zajema vse, česar se učenci učijo pa ni zapisano v uradnem kurikulu in uradnih učnih ciljih (Kroflič, 1997).

Nemalokrat si uradni in skriti kurikul nasprotujeta - za primer vzemimo 1) načelo strpnosti, kulturne in jezikovne raznolikosti, socialne in spolne enakovrednosti, ki jih zagovarja uradni kurikul, medtem ko skriti kurikul stalno poudarja hierarhijo in razlike med učitelji in učenci, poenotenje pozdravnih ritualov, uresničevanje predpisov glede oblačenja; 2) uradni kurikul zagovarja stalni nadzor, dosledno uveljavljanje konkurenčnosti, pregledni sedežni red, kar pa otežuje sodelovanje med učenci in delo v skupinah ter nenazadnje preprečuje socializacijo in 3) učenci se ne učijo samo pisati, brati, računati, kar je zapisano v uradnem kurikulu, ampak se naučijo tudi pospeševati svoj napredek in razvoj, kar imenujmo skriti kurikul.

Kljub vsemu je pouk neke vrste fenomen, saj ima - ne glede na geografska ozadja - nekatere skupne značilnosti, in sicer 1) pouk je izrazito umetna socialna situacija, kjer učenci ure in ure sedijo »mirno in negibno«; 2) pri pouku zaznamo privilegirano vloga edinega odraslega, ki se prosto giblje in odloča; 3) gre za ritualizirano situacijo, pri kateri odrasli vodi razgovore,

graja, kara ter pohvali; 4) prisotno je stalno ocenjevanje, ki se mu morajo učenci podrediti; 5) nemalokrat je vzdušje napeto, ki ga ustvarja potreba po stalnem nadzoru. Vse našteto štejemo pod skriti kurikul, ki je globalni fenomen, saj se mu nobena vzgojno-izobraževalna organizacija ne more izogniti. Poleg tega s skritim kurikulom šola posreduje delovno disciplino, norme ter vrednote, ki so nujno potrebni za brezhibno delovanje ekonomskih principov.

2 METODOLOŠKI PRISTOP K ANALIZI KURIKULOV Z VIDIKA ELEMENTOV DRŽAVLJANSKE IN DOMOVINSKE VZGOJE TER AKTIVNEGA DRŽAVLJANSTVA

Domovinska in državljanska čustva lahko gojimo skozi državne simbole, saj le-ti obudijo naša čustva na primer ko slišimo himno ali vidimo zastavo in grb države. Državni simboli predstavljajo državo v vsakem trenutku in utrjujejo našo ljubezen do nje; njihova navzočnost dvigne proslave na državno raven, saj krepijo nacionalno pripadnost v povezavi s športom, zgodovino, kulturo ter hkrati obudijo narodno pripadnost. Poleg tega prisotnost državnih simbolov na podlagi dogodkov poenoti državljane, vzdržuje pozitiven odnos do države in vpletenim daje znak, do kod država seže, saj se s svojimi elementi na ta način fizično uteleša (Jagodič, 2006: 184–185). V evropskih državah so domovinsko vzgojo v šolski prostor začeli uvajati v letih po drugi svetovni vojni, zlasti pa po koncu hladne vojne, in sicer so sledili idejam pomembnih mislecev; med njimi tudi francoskega filozofa in sopisca Splošne deklaracije o človekovih pravicah iz 1948 Maritaita, ki piše o potrebi po uvedbi »nove vede«. Kot pravi, bi nova veda združila tako različne veje znanja, kot sta v osnovnem okviru narodova zgodovina in zgodovina civilizacije, pa tudi humanistiko, družboslovje, socialno filozofijo in pravno filozofijo. Tako bi bile v luči velikih pesnikov, mislecev in junakov človeška v povezavi z zgodovinskim izkustvom naroda zajete in upravičeno cenjene pravice in svoboščine posameznika, politične in družbene pravice in svoboščine ter ustrezne dolžnosti, pa tudi vlado ljudstva, naloge oblasti v politični in družbeni demokraciji, moralno obvezo, ki zavezuje zavest, enakost med ljudmi, državljansko solidarnost in ideal bratstva, državljansko zvestobo in domoljubje, spoštovanje njene zgodovine in dediščine ter poznavanje različnih izročil (Maritain v Valič Zupan, 2006: 110–111).

Po naravnem poteku je domovinska vzgoja pred državljansko, ki jo nujno tudi vsebuje. Biti del domovine pomeni, zavedati se, da koreninimo v dani kulturi, s katero se istovetimo (Veber v Zver, 2006: 18). Prva je torej domovina (narod in narodna zavest) in nato se posledično oblikuje nacionalna država, ki je najnaravnejša politična tvorba. Samo na podlagi ljubezni do domovine, se lahko zgradi tudi pripadnost državi (Meglič, 2006: 66–68). Ključna predpogoja domovinske vzgoje sta strpnost in humanizem, njen največji cilj je soodgovornost za domovino, največja nevarnost pa samozaničevanje. Pogoji za normalno državljansko zavest so kritična drža, ob izostrenem občutku za odgovornost do lastne države pa tudi odkrito govorjenje o slabostih in napakah (Granda, 2006: 33–34). Domovinska vzgoja mladim ne bi smela privzgojiti nekritične in brezpogojne ljubezni do domovine, temveč v njih predvsem spodbujati in sooblikovati občutek odgovornosti za njen demokratični in pluralno odprt ter ekološko uravnotežen razvoj. Poleg tega naj bi državljanska vzgoja mlade širše seznanjala z državljanskimi pravicami, načeli in ustanovami odprte demokratične družbe, s temeljnimi pojmi ustavnega reda, političnega in parlamentarnega življenja, delovanja raznih vej oblasti ter z razmerami v Evropi in svetu. Pri tem mora izhajati iz občutka odgovornosti do lastnega življenja in življenja potomcev ter biti vzgojni cilj vsega obveznega šolstva, ki ga financira država (Vodopivec, 2006: 40).

Državljanska in domovinska vzgoja sta, tako kot zgodovina, neizogibno povezani z vrednotami in ideologijo; so pa v učnih načrtih zgodovine, geografije in slovenščine le redko prisotne vsebine, ki so povezane s primeri diskriminatornega vedenja Slovencev, saj glede določenih vprašanj v naši družbi še ni konsenza oziroma obstaja le na ravni zakonodaje. Iz

teh razlogov vsebine navedenih predmetov ohranjajo predstavo o Slovencih kot pretežno etno-nacionalni skupnosti, ne pa skupnosti državljanov, hkrati pa ohranjajo mit od nedolžnosti, poštenosti in prijaznosti Slovencev, ki so bili skozi zgodovino zgolj žrtve okoliščin, nad katerimi sami niso imeli nadzora. Učni načrti torej izpuščajo tiste dogodke iz slovenske zgodovine in sodobnosti, ki bi lahko služili kot primer rasizma, seksizma in nacionalizma samih Slovencev in s tega vidika državljanska vzgoja odpira veliko perečih vprašanj, vključno z različnimi oblikami diskriminacije (Mihelj, 2003: 19–21).

Štrajn (2006: 85–88) pravi, da lahko od državljanske vzgoje pričakujemo predvsem prispevek h krepitvi možnosti za generiranje participativnega ali aktivnega državljanstva; na državljansko vzgojo pa gleda z dveh vidikov, in sicer kot na *vzgojo državljank in državljanov* in kot na *pouk o ustanovah države*. Vidika se med sabo bistveno razlikujeta; prvi se nanaša na reprodukcijsko funkcijo javne šole, torej na vzgojno-izobraževalni učinek (šola naj bi bila zadolžena za »proizvodnjo« državljanov in zato je v tem primeru državljanska vzgoja prikazana kot bistvena sestavina javne vzgoje); drugi pa se bolj ukvarja s problematiko samega kurikula državljanske vzgoje. V prvem vidiku izražena stališča se v drugem pokažejo na ravni pedagoške prakse, kljub temu pa ne smemo pozabiti, da je šolska zakonodaja usmerjana s strani dokumentov Sveta Evrope in drugih mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij. Justin (2006: 91) deli državljanske vzgoje na *minimalistične*, ki naj bi bile omejene na posredovanje osnovnih informacij o ustavi, zakonih, političnem sistemu in ki naj bi privzgojile osnovne državljanske vrline (spoštovanje zakonov, udeležba na volitvah, privrženost državi in naciji) ter *maksimalistične*, ki se poleg vsega naštetega usmerjajo še na razvijanje neodvisnega in kritičnega mišljenja, vodijo v razmislek o skupnem vrednostnemu temelju družbe, optimalni demokraciji in pravični družbi ter razvijajo javne vrline (zavzetost za reševanje problemov sveta in še posebej lastne družbe). V Evropi je minimalistična različica državljanske vzgoje vse manj sprejemljiva, saj prevladuje mnenje, da so evropske družbe v krizi. Sardoč (2006: 102) pravi, da se sodobne demokratične družbe spoprijemajo s številnimi izzivi, med katere spada tudi vedno nižja raven participacije v procesih demokratičnega odločanja, nizka udeležba na volitvah ter pomanjkanje zaupanja v institucije, kar velja še posebej za mlade. Poleg tega pa se družbe spopadajo tudi s spreminjajočo se starostno strukturo prebivalstva, vse več je migracij, kar neizogibno prinaša večkulturnost in večjezičnost, pa tudi ksenofobijo, nestrpnost in rasizem.

V povezavi s poučevanjem državljanske in domovinske vzgoje Berle Lakota (2006: 156–160) loči med *načrtovanim* oziroma formalnim in *izvedbenim* oziroma operativnim kurikulom. Pri načrtovalnem kurikulu pojasnjuje, da se le ta nanaša na možne pristope in načine vključevanja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva v poučevanje. Poznamo tri pristope, ki jih večina evropskih držav povezujejo med sabo, in sicer 1) vsešolski pristop – delovanje šole kot celote; 2) medpredmetno vključevanje – v okviru različnih predmetov in 3) uvedba posebnega predmeta. Cilje tovrstnih predmetov je izjemno težko dosegati, saj nimajo trdnih pravil uokvirjanja, polega tega jih učenci ne prepoznajo kot prave šolske predmete, težko najdejo smisel vključevanja teh predmetov v predmetnik in tako je za večino otrok pouk tovrstnih predmetov umeten oziroma nenaraven. Njihovo prepričanje, da ti predmeti nimajo nikakršnega statusa pa dodatno utrjujejo še način in nejasna pravila ocenjevanje. Izvedbeni kurikul oziroma pravila uresničevanja kurikula učencem povedo, kakšna praksa se uresničuje pri izvajanju kurikula ter kako in kaj naredijo, da pokažejo znanje; ta pravila torej oblikujejo in predlagajo oblike ustnega in pisnega izražanja znanja pri določenem predmetu ter tudi tipe dejavnosti, v katerih se lahko izražajo. Pri predmetih kot

sta državljanska in domovinska vzgoja ni jasnega dogovora, kako oblikovati diskurz poučevanja teh vsebin in zato je težje prepoznati področje posebnega znanja, ki ga prinašajo ti predmeti, kar je tudi razlog, da imajo pri učencih te vsebine izjemno nizek status (Berle Lakota 2006: 156–160). Sicer pa elementi domovinske in državljanske vzgoje v sistemu izobraževanja pri učencih 1) razvijajo državljansko pismenost; 2) razvijajo kritično mišljenje in 3) spodbujajo aktivno udejstvovanje in vključevanje oziroma participiranje v različnih dejavnostih (Berle Lakota 2006). Ugotovitve raziskave Eurydice kažejo, da v vseh tridesetih v raziskavo vključenih evropskih državah kot del kurikula vključujejo znanja oziroma elemente domovinske in državljanske kulture, s čimer prispevajo k razumevanju posameznika kot pripadnika skupnosti in hkrati učenca opremljajo z znanji, spretnostmi in veščinami, ki so potrebna za delovanje posameznika kot odgovornega državljana (Berle Lakota, 2006: 156). Berle Lakota (2006: 162) še dodaja, da je pri oblikovanju nadaljnjih strategij vključevanja državljanske kulture v kurikul potrebno upoštevati dejstvo, da nikoli niso dovolj samo strukturni premisleki oziroma sprememba strukture (torej vključenost teh znanj v kurikul), če temu ne sledijo tudi didaktične spremembe. Strukturne spremembe morajo upoštevati že doseženo, hkrati pa tudi odpirati možnosti za vse tri strategije vključevanja (vsešolski pristop, medpredmetno povezovanje in samostojen predmet) v kurikul.

Ker nas zanima dejansko stanje prisotnosti domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva v aktualnih formalnih kurikulih znotraj sistema izobraževanja v Republiki Sloveniji, smo opravili primerjalno analizo vsebine osnovnošolskega in srednješolskega kurikulov, v katerih smo identificirali prisotnost elementov domovine, domoljubja ter (aktivnega) državljanstva. V formalnih nacionalnih kurikulih so artikulirani tako temeljni cilji posameznih ravni javnega sistema vzgoje in izobraževanja, njihove prioritete ter referenčni okvir strategije razvoja vsebinskih področij kakor tudi splošni, spoznavni in operativni cilji posameznih predmetnih področij.

Za preučitev kvalitativne in kvantitativne prisotnosti elementov domovinske ter državljanske vzgoje, vključno z aktivnim državljanstvom, znotraj osnovnošolskega sistema vzgoje in izobraževanja smo uporabili *metodo primerjalne analize vsebine*. Ta metoda preučevanja in analiziranja besedil na objektiven, sistematičen in kvantitativen način, omogoča ugotavljanje obsega in ustreznosti zastopanosti določenih vsebin v posameznih enotah analize. Primerjalna analiza vsebine hkrati omogoča določitev stopnje medsebojne koherentnosti in uravnoteženosti posameznih enot analize, torej osnovnošolskih in srednješolskih kurikulov; poleg tega pa posledično omogoča tudi ugotavljanje obsega celovitosti in ustrezne zastopanosti oziroma prisotnosti posameznih elementov domovinske in državljanske vzgoje (aktivnega državljanstva) ter vzgoje za demokracijo na različnih ravneh sistema izobraževanja.

S pomočjo opisane metode smo preverili v kolikšni meri so posamezni elementi domovinske in državljanske vzgoje zajeti ter prisotni v kurikulih programa devetletne osnovne šole in srednjih šol. Poleg tega nas je zanimalo tudi, v kakšnem kontekstu in kako pogosto se elementi domovinske in državljanske vzgoje (aktivnega državljanstva) pojavljajo na obeh ravneh izobraževalnega sistema. Pri tem smo upoštevali dve temeljni načeli analize vsebine in evalvacije besedil ter dokumentov na področju vzgoje in izobraževanja, in sicer 1) načelo *uravnoteženosti* vsebine in 2) načelo *koherentnosti* vsebine (Carr, 2003).

Analizo kurikulov smo opravili na podlagi *deskriptivne* oziroma *opisovalne tehnike raziskovanja* ter *analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov*. Temeljno enoto analize torej predstavljajo aktualni posamezni učni načrti iz družboslovno-humanističnega sklopa predmetnika programa devetletne osnovne šole ter obstoječi učni načrti slovenskih srednjih šol.

Z namenom primernega ovrednotenja obsega in ustreznosti zastopanosti oziroma prisotnosti posameznih vsebin s širšega področja domovinske in državljanske vzgoje v kurikulu osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja, smo za posamezne enote primerjalne analize vsebine definirali ustrezne *ključne besede* oziroma *indikatorje*.

Določitev in opredelitev indikatorjev nam omogoča postavitev formalnega okvira lastnosti oziroma značilnosti preučevanega in analiziranega besedila. Pri tem nam indikatorji pomagajo določiti smiselne enote analize. Izbrani indikatorji oziroma ključne besede na osnovi katerih smo opravili primerjalno analizo vsebine družboslovno-humanističnega dela aktualnega kurikula programa devetletne osnovne šole in obstoječih kurikulov srednjih šol na področju domovinske in državljanske vzgoje, ter v tem sklopu tudi aktivnega državljanstva, so:

domovina; država; (aktivno) državljanstvo; volitve; participacija; politični sistem; delovanje države; osamosvojitev; plebiscit; osamosvojitvena vojna; zgodovina slovenskega naroda; slovenska zastava; himna; grb; domovinska vzgoja; patriotska vzgoja; državljanska vzgoja; slovenski jezik; slovenska kultura; patriotizem; pripadnost (identifikacija s skupnostjo, privrženost skupini, razredu, šoli); domoljubje/ljubezen do domovine/odgovornost do domovine; skupnost; nacionalna identiteta; socialno-integracijska vloga šole; demokracija; človekove pravice; enakost; strpnost.

3 ANALIZA UČNIH NAČRTOV: OSNOVNA ŠOLA

Program, ki ga mora osnovna šola zagotavljati, vsebuje obvezne (na seznamu je 20 obveznih predmetov) in izbirne predmete (na seznamu ministrstva je skoraj 90 izbirnih predmetov), dneve dejavnosti ter razredne ure oziroma ure oddelčne skupnosti, kjer se učenci z razrednikom pogovarjajo o najrazličnejših problemih in tematikah. V kurikule so vgrajene različne metode in oblike poučevanja, ki naredijo pouk bolj raznolik in zanimiv, istočasno pa vključujejo metode in oblike poučevanja, ki so še posebej primerne za mlajše učence. V kurikulih za učence višjih razredov je še posebej velik poudarek na eksperimentalnem in problemskem učenju. Kurikuli so pripravljeni tako, da ostaja učiteljem in učencem dovolj časa za ponavljanje in utrjevanje snovi, za ustno preverjanje in ocenjevanje znanja; več časa torej za pogovore in vzpostavljanje pristnejšega stika med učiteljem in učencem (večja vzgojna vloga učitelja).

Ob koncu drugega in tretjega obdobja devetletne osnovne šole se znanje učencev preverja pisno z nacionalnim preverjanjem znanja, s katerim se preverjajo standardi znanja, določeni z učnim načrtom. Ob koncu drugega obdobja se preverja znanje učencev iz slovenskega jezika, matematike in tujega jezika, ob koncu tretjega obdobja pa iz slovenskega jezika, matematike in tretjega predmeta, ki ga izmed obveznih predmetov določi minister. Dosežki nacionalnega preverjanja znanja so dodatna informacija o znanju učencev (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2014).

V okviru osnovnošolskega izobraževanja, torej devetletne osnovne šole, smo pregledali naslednje kurikule[1] z družboslovno-humanističnega sklopa prve, druge in tretje triade predmetnika devetletne osnovne šole:

- obvezni predmet *Družba*
- obvezni predmet *Domovinska in državljanska kultura ter etika*
- obvezni predmet *Geografija*
- obvezni predmet *Slovenščina*
- obvezni predmet *Spoznavanje okolja*
- obvezni predmet *Zgodovina*
- izbirni predmet *Državljanska kultura*
- drugi izbirni predmeti *Etnologija - srečanje s kulturami in načini življenja; Etnologija - sodobnosti z razsežnostmi dediščine; Ples; Starinski in družabni plesi.*

[1] Kurikuli so javno dostopni na spletni strani Ministrstva za izobraževanje znanost in šport na http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/ucni_nacrti/posodobljeni_ucni_nacrti_za_obvezne_predmete/#c17865. V analizi poudarjamo in izpostavljamo samo ključne dele oziroma elemente učnih načrtov predmetov, ki so povezani s državljansko in domovinsko vzgojo učencev in ne celotne vsebine kurikula.

3.1 Družba

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:

- 4. razredu (70 ur)
- 5. razredu (105 ur)
- skupaj: 175 ur

Opredelitev predmeta:
V okviru predmeta Družba je poudarek in namen usmerjen v spoznavanje razmerja med posameznikom, družbo in okoljem. Pri predmetu gre za nadgradnjo in razširitev ciljev, vsebin in dejavnosti, ki jih učenci spoznavajo v 1., 2. in 3. razredu pri predmetu Spoznavanje okolja. Nadgradnja spoznanj, pridobljenih pri predmetu Družba, pa se nadaljuje od 6. do 9. razreda pri predmetih Zgodovina, Geografija, Gospodinjstvo, Domovinska in državljanska kultura ter etika. To potrjuje visoko stopnjo koherentnosti in povezanosti družboslovno-humanističnega kurikula programa devetletne osnovne šole. V okviru predmeta Družba je potrebno med najpomembnejšimi splošnimi cilji predmeta, ki so iz vidika domovinske in državljanske vzgoje še posebej pomembni izpostaviti predvsem ustvarjanje pogojev in priložnosti, da učenci pridobijo znanje o svojem kulturnem, družbenem in naravnem okolju, da z učnim procesom učencem omogočimo doživljanje in osvajanje spretnosti in veščin doživljanja, spoznavanja in vrednotenja razmerij med posameznikom, družbo in kulturnim ter naravnim okoljem; da učenci spoznavajo podobe (primere) iz slovenske kulturne tradicije (madžarske in italijanske) in si oblikujejo zavest o slovenski državni pripadnosti. Pri tem predmetu gre torej za spoznavanje in vrednotenje okolja (družbenega, kulturnega, naravnega), in sicer v vseh njegovih sestavinah ter interakcijah, soodvisnostih med temi sestavinami. Družba je predmet, v katerega so vključeni cilji s področja geografije, sociologije, zgodovine, etnologije, psihologije, ekonomije, politike, etike, estetike, ekologije in drugih (Program osnovna šola Družba, učni načrt, 2011: 4).

Učne vsebine:
Pri predmetu Družba učenci razvijajo:

- razumevanje o svojem družbenem, kulturnem in naravnem okolju v času in prostoru,
- zavedanje o interakciji, soodvisnosti kulturnih, družbenih, naravnih procesov in pojavov ter pomembnost trajnostnega razvoja,
- družbene, komunikacijske in raziskovalne spretnosti in sposobnosti, ki jim ob znanjih omogočajo uspešno ravnanje v okolju,
- stališča in vrednote v okviru okoljske, državljanske in domovinske vzgoje ter vzgoje za demokracijo in človekove pravice,
- spoznavne, emocionalne, socialne sposobnosti ter spretnosti (logično in kritično mišljenje, ustvarjalnost, učinkovite strategije za reševanje vprašanj itd.) in strategije vseživljenjskega učenja (socialne in državljanske kompetence, sporazumevanje v maternem jeziku, samoiniciativnost in podjetnost, digitalna pismenost, učenje učenja, kulturna zavest in izražanje ipd.) (Program osnovna šola Družba, učni načrt, 2011: 5).

Vsebinski sklopi predmeta Družba, ki vključujejo elemente domovinske in državljanske vzgoje so predvideni tako za 4. kot 5. razred:

- Vsebinski sklop *Ljudje v družbi* za 4. razred predvideva vsebine na temo *Jaz v skupnosti, Družina* ter *Otrokove pravice*; za 5. razred pa *Sodelovanje v skupnosti* (razumejo, da kot posamezniki soodgovorno vplivajo na razvoj skupnosti, spoznajo,

da so ljudje v skupnosti različni, spoznajo različne oblike združevanja med ljudmi v skupnosti, spoznajo vrste sodelovanja in medsebojne pomoči, poznajo formalne in neformalne načine usklajevanja interesov in reševanja sporov med ljudmi, razumejo, kaj vpliva na družbeni razvoj, analizirajo in vrednotijo različne učinke družbenih sprememb, itd.) in *Družbena vprašanja*.

- Vsebinska sklopa *Ljudje v prostoru in Ljudje v času* za 4. razred predvidevata vsebine *Prostorska orientacija in kartografija*, *Domači kraj*, kjer med drugim spoznajo naravne osnove za nastanek in razvoj domačega kraja za življenje ljudi; *Domača pokrajina*, kjer spoznajo na primer lego in naravne značilnosti ter gospodarske in druge dejavnosti pokrajine; v vsebinskem sklopu *Sledovi preteklosti* pa se obravnava kulturno-zgodovinske spomenike, osebnosti, naravna in kulturna dediščina. V 5. razredu so elementi državljanske in domovinske vzgoje še nekoliko bolj prisotni; obravnavane vsebine namreč še bolj neposredno vključujejo te elemente. Pri vsebini z naslovom *Slovenija – lega in značilnosti* med drugim spoznajo in navedejo nekatere slovenske značilnosti (tipičnosti), posebnosti, in sestavine, ki oblikujejo narodno istovetnost, naravno in kulturno dediščino ter razvijajo pozitiven odnos do tradicije in razumejo pomen ohranjanja tradicije (šege in navade, kulturni spomeniki idr.). Pri vsebini *Zgodovinski razvoj* med drugim spoznajo nekatera temeljna obdobja in dogajanja iz slovenske preteklosti ter temeljna obdobja slovenskega zgodovinskega razvoja (na primer: Karantanija, turški vpadi, kmečki upori, reformacija, življenje ljudi na Slovenskem skozi Valvazorjev pogled, 19. in 20. stoletje, tehnološki razvoj, Slovenci v 20. stoletju od Avstro-Ogrske, preko Jugoslavije do samostojne Slovenije). Zadnja vsebina z naslovom *Država Slovenija* pa je za potrebe te analize najbolj zanimiva, saj učenci spoznajo organiziranost države (poznajo organiziranost slovenske države s poudarkom na demokraciji, razlikujejo med domovino in državo, poznajo vlogo in pomen glavnega mesta ter državnih simbolov in državnih praznikov, poznajo različnost prebivalstva v Sloveniji (narodne manjšine, priseljenci), poznajo osnovna dejstva o Slovencih v zamejstvu, o slovenskih izseljencih in zdomcih), spoznajo vlogo Slovenije v evropski skupnosti (spoznajo organiziranost EU s poudarkom na demokraciji, spoznajo pravice Slovencev kot državljanov EU, poznajo pomen gospodarske in politične povezanosti državljanov EU) ter spremljajo aktualne družbene in politične dogodke.

Sklep:
Na podlagi analize kurikula predmeta Družba ugotavljamo, da je tako kvantitativna kot kvalitativna ustreznost zastopanosti elementov domovinske vzgoje znotraj operativnih ciljev predmeta ter predlaganih vsebin visoka. Elementi domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva so v še nekoliko večjem obsegu prisotni in zajeti v učne sklope in predlagane vsebine 5. razreda.

3.2 Domovinska in državljanska kultura ter etika

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:

- 7. razredu (35 ur)
- 8. razredu (35 ur)
- skupaj: 70 ur

Opredelitev predmeta:
Ta predmet je sestavni del osnovnošolskega družboslovnega in humanističnega izobraževanja. Predmet pospešuje razvoj sposobnosti in zgradbe socialnega ter moralnega mišljenja, veščin, motivacije in interesa za etična ter družbena vprašanja, vrednostne usmeritve in identitete. Učencem daje znanje o posamezniku kot družbenem bitju in o značilnostih človeških skupin in skupnosti; posameznikovem položaju in vlogah v različnih skupnostih; pravilih, ki veljajo v skupnostih, načinih njihovega spremljanja in sankcioniranja ter odgovornostih, ki jih nalagajo posamezniku; premagovanju predsodkov do drugih in drugačnih; človekovih in otrokovih pravicah; politični ureditvi, družbenih načelih in pravilih javnega in političnega življenja v demokratični pravni in socialni državi Sloveniji; politični ureditvi Evropske unije; Mednarodnem sodelovanju na različnih ravneh, s poudarkom na mednarodnih organizacijah; politični, domovinski in državljanski kulturi ter etiki; nazorskih, filozofskih in verskih sistemih ter ključnih splošnih vprašanjih sveta in poteh za njihovo reševanje v smeri trajnostnega razvoja (Program osnovna šola Domovinska in državljanska kultura ter etika, učni načrt, 2011: 5).

Hkrati predmet pri učencih spodbuja razvoj veščin kot so presoja družbenih in etičnih dilem in vprašanj, komuniciranje in argumentiranje v kontekstu demokratičnega javnega prostora; kritično in konstruktivno družbeno delovanje, vseživljenjsko izobraževanje.

V obveznem delu, ki je postavljen v prvo leto, se učenec sreča predvsem s tistimi temami, ki zadevajo njega in njegovo vlogo v posameznih družbenih skupinah, v drugem letu pa prevladujejo teme, ki zadevajo etične presoje posameznika o partikularnih problemih širše skupnosti. Drugi, izbirni del predmeta daje tako učiteljem kot tudi učencem široke možnosti, da skupaj ustvarjalno sooblikujejo vsebinske sklope. Izbirni del torej v pomembnem oziru dopolnjuje obvezni del predmeta.

Učne vsebine:
Najpomembnejši cilji pri predmetu Domovinska in državljanska kultura ter etika so predvsem osvajanje znanja o družbi, ki mladostniku omogoča, da razvija samostojne odgovore na družbena in etična vprašanja (usvojitev ključnih informacij, temeljnih pojmov in pojmovnih mrež, spoznavnih postopkov, tehnik in metod); razvijanje etičnih drž in veščin, ki so pogoj za samostojno, svobodno in odgovorno družbeno delovanje; razvijanje socialnih in komunikacijskih spretnosti in veščin; razvijanje demokratične komunikacijske kulture; razvijanje občutka za odgovornost za lastno ravnanje in ravnanje skupnosti; razvijanje refleksivnega in dejavnega odnosa do lastne individualne, nacionalne, verske in kulturne identitete; razvijanje pozitivnega odnosa do načel pravičnosti, enakosti, svobode, solidarnosti ter razvijanje sposobnosti za kritično razčlenjevanje medijskih sporočil. Teme znotraj učnega načrta so združene v *obvezne teme* (življenje v skupnosti: narod, država; družina; vzorniki in avtoritete; množična občila in informacije; generacije in kultur; vere in verovanja, krščanstvo); in *izbirne teme*, kot npr. odnosi med spoloma, oddaljene kulture in kraji, prosti čas, oblike družabnosti, združena Evropa, terorizem in mir v svetu.

Vsebinski sklopi, predvideni za 7. razred so naslednji *Posameznik, skupnosti, država* (spoznavanje identitete, pripadnost skupini, skupnosti, odnosa do drugih članov skupnosti); *Skupnost državljanov Republike Slovenije* (Slovenija kot skupnost državljanov, nastanek države, politična skupnost, ki demokratično izvoli oblast, patriotizem, narodna pripadnost,

Ustava; Evropska unija, Slovenija kot članica Evropske unije in drugo); *Slovenija je utemeljena na človekovih pravicah* (zgodovinski dokumenti v katerih so zapisane temeljne pravice in svoboščine, etična načela, katere so temeljne pravice, kršenje človekovih pravic itd.) ter *Verovanje, verstva in država* (svetovna verstva, pravica posameznika do veroizpovedi, verske skupnosti v Sloveniji itd.). V 8. razredu so vsebinski sklopi *Demokracija od blizu* (demokratična oblast v lokalnih skupnostih, nosilci oblasti, povezovanje državljanov v stranke, državljanova pravica, da voli in kandidira na volitvah, referendumi, koga volimo na volitvah, potek volitev, predstavniški organi, mediji itd.); *Finance, delo in gospodarstvo* (ekonomske pravice slovenskega državljana, delojemalci in delodajalci, kapital in kapitalizem, lastništvo, podjetja itd.); *Slovenija, Evropska unija, svet* (Slovenija kot članica Evropske unije, Slovenija kot članica mednarodnih organizacij, slovenski predstavniki v Evropski uniji ter mednarodnih organizacijah itd.) ter *Svetovna skupnost* (globalizacija – pozitivne in negativne strani, svetovni trg dela itd.).

Sklep:
Na podlagi analize kurikula predmeta Domovinska in državljanska kultura ter etika ugotavljamo, da je tako kvantitativna kot kvalitativna ustreznost zastopanosti elementov domovinske vzgoje znotraj operativnih ciljev predmeta ter predlaganih vsebin visoka. Analiza prisotnosti posameznih indikatorjev v okviru artikulacije operativnih ciljev predmeta, ki se nanašajo na domovinsko in državljansko vzgojo kaže, da ta predmet v večjem obsegu vključuje teme, ki so povezane z državljansko pismenostjo [»civic literacy«]. Iz kurikula je razvidno, da učni sklopi v 7. razredu vsebujejo bolj splošne vsebine o skupnosti, državi, človekovih pravicah ter verstvih; v 8. razredu pa so vsebine precej konkretizirajo na demokracijo, finančni vidik, vpetost Slovenije v Evropsko unijo in mednarodne organizacije ter nazadnje še globalizacijo.

3.3 Geografija

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:

- 6. razredu (35 ur)
- 7. razredu (70 ur)
- 8. razredu (52,5 ur)
- 9. razredu (64 ur)
- skupaj: 221,5 ur

Opredelitev predmeta:
Sama opredelitev predmeta Geografija nakazuje, da je mesto tega predmeta v programu osnovne šole utemeljeno s tem, da ta predmet učencem pomaga pridobiti znanje, sposobnosti in spretnosti, s katerimi se lahko orientira in razume ožje in širše življenjsko okolje, in da ga vzgaja v pravilnem vrednotenju in spoštovanju okolja. Geografsko znanje je sestavni del temeljne izobrazbe, ker vsebuje vedenja o domovini in svetu ter o varovanju okolja in smotrnem gospodarjenju z njim. Vsebinska zasnova predmeta prispeva k razvijanju pozitivnih čustev do lastne domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter ljubezni do njene naravne in kulturne dediščine ter razvijanju zanimanja učencev za domačo pokrajino, v domovini in po svetu. Naloga šolske geografije je torej tudi razvijanje zanimanja za dogajanja v lastnem in tujem okolju ter vzpodbujanje k odgovornemu odločanju. Med

temeljne cilje geografije v osnovni šoli sodi tudi spoznavanje vrednot in enkratnosti slovenske pokrajine, razvijanje ljubezni in spoštovanja do slovenske naravne in kulturne dediščine ter pripadnosti slovenski državi.

Učne vsebine:
Učenci v okviru predmeta Geografija poleg šolskega pouka preko interdisciplinarnih ekskurzij spoznavajo različne naravno-geografske enote Slovenije, kar pozitivno prispeva h krepitvi pozitivnega odnosa do slovenske naravne in kulturne dediščine ter spoznavanju enkratnosti slovenske pokrajine.

Za potrebe te analize posebej izpostavljamo zapisane operativne cilje za 9. razred, saj so neposredno povezani z elementi domovinske in državljanske vzgoje ter tudi aktivnega državljanstva. Ti cilji so namreč, da učenec spoznava geografske značilnosti Slovenije; primerja in vrednoti položaj, vlogo in pomen Slovenije v Evropski uniji; razvija prostorsko predstavo o Sloveniji, Evropi in svetu; ob primerih vrednoti in razvija odnos do naravne in kulturne dediščine svoje domovine; povezuje naravno geografske razmere z možnostmi gospodarskega razvoja in jih primerja s sosednjimi državami; analizira posledice gospodarskega razvoja za okolje; ozavešča pomembnost ohranjanja okolja za trajnostni razvoj družbe v sedanjosti in prihodnosti; pri spoznavanju značilnosti prebivalstva nakazuje rešitve posameznih ključnih vprašanj demografskega razvoja; na primeru domače regije se uri in usposablja za uporabo preprostih metod raziskovalnega dela na lokalnem in regionalnem območju ter razvija sposobnost za vključevanje v odločanje o njihovem razvoju; razvija pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter ljubezen do njene naravne in kulturne dediščine ter spoštovanje narodnostnih pravic; razlikuje odgovorno in neodgovorno ravnanje s prostorom ter pridobiva izkušnje odgovornosti za prevzete obveznosti; na podlagi različnih virov, statističnih podatkov in digitalnih gradiv oblikuje izvlečke, sklepe in nakazuje rešitve; pridobljeno znanje medpredmetno poglablja in nadgrajuje z interdisciplinarno ekskurzijo v izbrano naravno geografsko enoto Slovenije (Program osnovna šola Geografija, učni načrt, 2011: 16–17).

Pričakuje se, da učenec ob koncu osnovnošolskega izobraževanja (poleg ostalih) razvije državljanske zmožnosti, s tem, da: razume narodno in kulturno pripadnost in vplive evropske ter svetovne kulture na različne narode, logično sklepa, išče ugotovitve in jih utemeljuje; ima kritičen odnos do področij, ki so vezana na odgovorno rabo prostora; se zaveda smisla pripadnosti lokalni skupnosti, državi, Evropski uniji, Evropi in svetu; pozna poglavitne prednosti, ki jih omogoča EU; spoštuje vrednote in zasebnost drugih in se ustrezno odziva na odklonilne družbene pojave ter razume pomen spoštovanja različnih vrednotami narodov in etničnih skupin; pozna možnosti za odločanje in soodločanje o razvoju domače pokrajine in tudi širše; pokaže solidarnost (na primer z empatijo) in skupno reši težave; komunicira z javnimi ustanovami in organi (na primer pri pridobivanju virov, urejanju dokumentacije); pozna človekove pravice; kritično sprejema informacije množičnih občil; primerno svoji starosti prevzame odgovornost za prostorske spremembe; razloži, kako lahko vsak državljan vpliva na načrtovanje in razvoj svojega življenjskega okolja; razvije pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter ljubezen do njene naravne in kulturne dediščine ter se vživi v položaj drugih ljudi (Program osnovna šola Geografija, učni načrt, 2011: 20–21).

Sklep:
Analiza vsebine kurikula predmeta Geografije kaže, da obstaja med operativnimi cilji tega predmeta v posameznih razredih iz vidika vključenosti elementov domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva visoka stopnja koherentnosti in usklajenosti. Za razliko od ostalih predmetov iz družboslovno-humanističnega sklopa programa devetletne osnovne šole, Geografija spodbuja pozitivno vrednotenje (ljubezen in spoštovanje) pripadnosti slovenski državi. Pri tem še posebej izpostavljamo učne sklope in predlagane vsebine v 9. razredu, ki se (skoraj) v celoti nanašajo na tematike, povezane z domovino Slovenijo. Na podlagi analize prisotnosti posameznih indikatorjev v okviru artikulacije ciljev kurikula geografije, ki se nanašajo na domovinsko in državljansko vzgojo ter aktivno državljanstvo ugotavljamo, da je stopnja usklajenosti posameznih ciljev iz tega vsebinskega področja zelo visoka, saj se posamezni indikatorji tega vsebinskega področja pojavljajo v večini enot analize.

3.4 Slovenščina

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:

- 1. razredu (210 ur)
- 2. razredu (245 ur)
- 3. razredu (245 ur)
- 4. razredu (175 ur)
- 5. razredu (175 ur)
- 6. razredu (175 ur)
- 7. razredu (140 ur)
- 8. razredu (122,5 ur)
- 9. razredu (144 ur)
- skupaj: 1631,5 ur

Opredelitev predmeta:
Program devetletne osnovne šole vključuje pouk slovenščine, in sicer 700 ur pouka v prvem triletju, 525 ur v drugem triletju ter 406,5 ur pouka v zadnjem, tretjem triletju. Med splošnimi cilji Slovenščine je potrebno izpostaviti cilje, s katerimi si oblikujejo narodno in državljansko zavest, i.e. učenci se zavedajo, da je slovenski jezik državni jezik v Republiki Sloveniji; si pridobivajo pozitivno razmerje do slovenskega jezika ter se zavedajo, da je jezik najpomembnejši del kulturne dediščine in s tem temeljna prvina človekove osebne in narodne identitete. Od skupaj sedmih splošnih ciljev slovenščine v prem triletju, šestih splošnih ciljev v drugem triletju ter devetih splošnih ciljev v tretjem triletju sta zgoraj omenjena cilja vključena v celoten program devetletne osnovne šole, kar kaže na visoko stopnjo koherentnosti iz vidika celovitosti in ustrezne zastopanosti posameznih elementov domovinske vzgoje v kurikulu slovenščine.

Zastavljeni cilji predmeta se uresničujejo z jezikovnim in književnim poukom v sklopu štirih sporazumevalnih dejavnosti: poslušanja, branja, govorjenja in pisanja. Namen jezikovnega pouka je torej razviti sporazumevalno zmožnost v knjižnem slovenskem jeziku; pri književnem pouku se učenci srečujejo z umetnostnimi/književnimi besedili ter poleg sporazumevalne zmožnosti razvijajo še doživljajsko, domišljijsko ustvarjalno, intelektualno

ter vrednotenjsko zmožnost. Z zaznavanjem kulturnih, etičnih, duhovnih in drugih razsežnosti, ki jih premore besedna umetnost kot eden najuniverzalnejših civilizacijskih dosežkov, ki je za obstoj slovenstva še posebej pomemben, se utrjujejo domovinska, kulturna in državljanska vzgoja ter medkulturna in širša socialna zmožnost (Program osnovna šola Slovenščina, učni načrt, 2011: 4).

Učne vsebine:
Med operativnimi cilji predmeta Slovenščina, ki sodijo v sklop domoljubnih in državljanskih vsebin je potrebno izpostaviti tudi spoznavanje vloge in položaja slovenskega jezika, kamor sodijo:

- oblikovanje in razvijanje zavesti o jeziku, narodu in državi;
- spoznavajo vlogo in pomen državnega jezika v RS;
- spoznavajo bistvene podatke o začetkih slovenskega jezika;
- spoznavajo vlogo znanih Slovencev pri ohranjanju samobitnosti slovenskega jezika (npr. Trubar, Bohorič, Dalmatin, Vodnik, Prešeren, Cankar, itn.).

Sklep:
Primerjava rezultatov analize vsebine kurikula predmeta Slovenščina z različno določenimi enotami analize in različnim številom posameznih spremenljivk kaže, da obstaja med splošnimi in operativnimi cilji tega predmeta (funkcionalni in izobraževalni cilji) iz vidika vključenosti elementov domovinske vzgoje v okviru vseh treh triletij programa devetletne osnovne šole visoka stopnja usklajenosti in koherentnosti. Na podlagi analize prisotnosti posameznih indikatorjev v okviru artikulacije ciljev kurikula Slovenščine, ki se nanašajo na domovinsko in državljansko vzgojo ter aktivno državljanstvo ugotavljamo, da je stopnja usklajenosti posameznih ciljev iz tega vsebinskega področja visoka, saj se posamezni indikatorji vsebinskega področja domovinske in državljanske vzgoje – kljub omejenem obsegu – pojavljajo v vseh enotah analize. Zaključimo lahko, da je predmetnik slovenščine v programu devetletne osnovne šole okrepljen s številnimi domovinskimi in državljanskimi elementi ter da so le-ti enakomerno porazdeljeni po celotni vertikali ter tudi horizontali, tako pri slovnici kot književnosti.

3.5 Spoznavanje okolja

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:

- 1. razredu (105 ur)
- 2. razredu (105 ur)
- 3. razredu (105 ur)
- skupaj: 315 ur

Opredelitev predmeta:
Predmet Spoznavanje okolja je zasnovan tako, da pokaže vso kompleksnost, raznolikost in prepletenost dejavnikov, ki delujejo v človekovem naravnem in družbenem okolju. Predmet zajema nadaljevanje in usmerjanje spontanega otroškega raziskovanja sveta in odkrivanja prepletenosti ter soodvisnosti v pojavih in procesih v naravnem in družbenem okolju. Predznanje, ki nastaja iz neposrednih izkušenj v okolju ali prek medijev, se pri pouku oblikuje, razširja in poglablja. Predmet je hkrati vir informacij za spoznavanje in utrjevanje

poti, kako več zvedeti ter kako znanje povezovati in uporabiti, zato je spoznavanje okolja eden izmed temeljnih nosilcev spoznavnega razvoja v prvem triletju osnovne šole. V njem so združene vsebine več znanstvenih področij, tako naravoslovnih in tehničnih (kemija, fizika, biologija, informatika, tehnika in tehnologija) kot družboslovnih (zgodovina, geografija, komunikologija, sociologija, etnologija, ekonomija in politologija). Predmet spoznavanje okolja spodbuja vzgojo in izobraževanje za trajnostni razvoj, saj primerno vključuje medsebojno povezana okoljska, gospodarska in družbena vprašanja. Med najpomembnejšimi splošnimi cilji predmeta Spoznavanje okolja, ki so iz vidika domovinske in državljanske vzgoje še posebej pomembni, je potrebno izpostaviti zavedanje o pomembnosti človekovega premišljenega ravnanja tako v medosebnih kot družbenih odnosih; svojega mikro- in makro okolja (družina, razred, šola, kraj, država); razvijanje spoštljivega odnosa do naravnega, kulturnega in družbenega okolja; ugotavljanje obstoja in dojemanje pomena pravil družbenega življenja, človekovih pravic in dolžnosti (Program osnovna šola Spoznavanje okolja, učni načrt, 2011).

Učne vsebine:
Predmet *Spoznavanje okolja* vsebuje različne vsebinske sklope, med katerimi so za vključevanje elementov domovinske in državljanske vzgoje pomembni naslednji vsebinski sklopi, ki so prisotni v vseh treh razredih: *Prostor, Človek, Jaz, Skupnosti*, ter *Odnosi*. V okviru teh vsebinskih sklopov je možno umestiti posamezne vsebine, ki se navezuje na Slovenijo in jih lahko povežemo z njeno zgodovino in kulturo.

Sklep:
Kljub dejstvu, da obvezni predmet Spoznavanje okolja ponuja učencem prve triade programa devetletne osnovne šole na ravni primerov dejavnosti in predlaganih vsebin številne priložnosti za spoznavanje vsebin, ki so povezane z domovinsko in državljansko vzgojo ter aktivnim državljanstvom, elementom le-tega znotraj posameznih vsebinskih sklopov ni namenjena posebna pozornost. Ker analiza učnih sklopov le posredno vključuje elemente domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva, lahko zapišemo, da primerjava splošnih ciljev predmeta Spoznavanje okolja z operativnimi cilji ter predlaganimi vsebinami kaže na nizko stopnjo neposredne vključenosti vsebin s širšega področja domovinske in državljanske vzgoje.

3.6 Zgodovina

Predmet se poučuje kot obvezni predmet v:
- 6. razredu (35 ur)
- 7. razredu (70 ur)
- 8. razredu (70 ur)
- 9. razredu (64 ur)
- skupaj: 239 ur

Opredelitev predmeta:
Pouk Zgodovine pri učencih spodbuja zanimanje za preteklost slovenskega naroda in prostora ter celotne človeške družbe. Učenci pri predmetu spoznavajo in proučujejo najpomembnejše zgodovinske dogodke, pojave in procese iz lokalne, regionalne, slovenske,

evropske in svetovne zgodovine. Vsebinska zasnova predmeta poleg splošnega vzbujanja učenčevega interesa za spoznavanje preteklosti in zanimanja za novosti, ki sodi med temeljne namene osnovnošolskega pouka zgodovine, hkrati prispeva in mora prispevati k postopnemu oblikovanju njegovega zgodovinskega mišljenja in osebnostnega razvoja. Različni primeri iz narodne zgodovine in slovenske zgodovinske izkušnje prispevajo oblikovanju slovenske narodne zavesti in identitete. S spoznavanjem zgodovinskih dogodkov, življenja ljudi, njihovih raznovrstnih dejavnosti in ustvarjalnosti zgodovina učence ne le seznanja z izkušnjami prejšnjih rodov, ampak hkrati pomembno k razvijanju učenčevega občutka pripadnosti skupnosti. V okviru Zgodovine je potrebno med najpomembnejšimi splošnimi cilji predmeta, ki so iz vidika domovinske in državljanske vzgoje še posebej pomembni izpostaviti predvsem spoznavanje najpomembnejših dogodkov iz obče in nacionalne zgodovine; ob spoznavanju slovenske zgodovine hkratno razvijanje zavesti o narodni identiteti in državni pripadnosti; pridobivanje vedenja o kulturni dediščini v splošnem in nacionalnem okviru in dojemljivosti za evropske kulturne in civilizacijske življenjske vrednote ter ozaveščanje o pomenu ohranjanja slovenskih kulturnih tradicij.

Učne vsebine:
Najpomembnejši vsebinski sklopi pri predmetu Zgodovine za identifikacijo elementov domovinske in državljanske vzgoje so:

- 6. razred: *Kulturna dediščina* (gre za izbirno temo)
- 7. razred: *Prazgodovina na Slovenskem* (gre za izbirno temo); *Rimska država* (Rimljani na tleh današnje Slovenije); *Srednji vek – oblikovanje nove kulturne in politične podobe Evrope* (Karantanija, Karniola in Spodnja Panonija; Nastajanje evropskih držav; Slovenski prostor v okviru Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti)
- 8. razred: *Spremenjena politična in verska podoba Evrope* (Slovenski protestanti in razvoj slovenske kulture); *Od fevdalne razdrobljenosti do konca starega reda* (Pomen slovenskih narodnih buditeljev; Slovenske dežele v času Marije Terezije in Jožefa II.); *Vzpon meščanstva* (Politične spremembe v Evropi v drugi polovici 19. stoletja; Širjenje demokratičnih pravic v drugi polovici 19. stoletja; Slovensko narodno gibanje od kulturnega delovanja do nastanka političnih strank)
- 9. razred: *Politične značilnosti 20. stoletja* (Prva svetovna vojna in mirovne pogodbe po vojni; Kriza demokracije in vzpon diktatur in totalitarizmov; Druga svetovna vojna); *Slovenci v 20. in 21. stoletju* (Zadnja leta Avstro-Ogrske in nastanek Kraljevine Jugoslavije; Slovenci med avtonomističnimi in centralističnimi težnjami; Gospodarski in kulturni razvoj Slovenije; Slovenci med drugo svetovno vojno; V Jugoslaviji prevzame oblast Komunistična partija; Življenje Slovencev v socialistični Jugoslaviji; Samostojna Slovenija in mednarodno povezovanje Slovenije)

Pri vseh obveznih in izbirnih temah se razvija tudi učne cilje, ki se nanašajo na odnose, ravnanja, naravnanosti in stališča, pri katerih učenci: razvijejo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti; poudarijo pomen pozitivnih kulturnih vplivov v okviru slovenskega naroda in s sosednjimi narodi; ocenijo pomen ohranjanja in varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine ter okolja; razvijejo sposobnost za razumevanje in spoštovanje enakopravnosti med spoloma; razvijejo sposobnost za razumevanje in spoštovanje različnosti in drugačnosti, ver, kultur in skupnosti; obsodijo zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic; obsodijo politične sisteme, ki kršijo človekove pravice; na izbranih primerih iz zgodovine razvijejo poglede na svet, ki spoštujejo

človekove pravice; enakost in demokracijo ter demokratično in odgovorno državljanstvo (Program osnovna šola Zgodovina, učni načrt, 2011: 26–27).

Kot lahko vidimo, se elementi domovinske in državljanske vzgoje postopoma sorazmerno večkrat pojavljajo z napredovanjem v višji razred. Največ teh vsebin je torej predvidenih v 9. razredu, kjer posebej izpostavljamo vsebinski sklop *Slovenci v 20. in 21. stoletju*. Od učenca se torej pričakuje, da opiše nacionalni položaj Slovencev v Avstro-Ogrski; pojasni vzroke in potek nastanka kraljevine Jugoslavije; pojasni prizadevanja Slovencev po avtonomiji v kraljevini Jugoslaviji; opiše gospodarski in kulturni razvoj Slovencev med obema svetovnima vojnama in navede primere za ponazoritev; z različnih perspektiv pojasni dogajanje na Slovenskem v času druge svetovne vojne; pojasni okoliščine in posledice komunističnega prevzema oblasti v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni; na primerih in z različnih perspektiv opiše življenje Slovencev v socialistični Jugoslaviji; pojasni vzroke za odločitev Slovencev za lastno državo Slovenijo; razloži mednarodno povezovanje Slovenije; opiše ustavno ureditev in življenje v Republiki Sloveniji ter pojasni vpliv demokratične politične ureditve Republike Slovenije na življenje ljudi (Program osnovna šola Zgodovina, učni načrt, 2011: 37).

Sklep:
Analiza vsebine kurikula predmeta Zgodovina kaže, da obstaja med operativnimi cilji tega predmeta v posameznih razredih iz vidika vključenosti elementov domovinske vzgoje nizka stopnja koherentnosti in usklajenosti. Elementi domovinske in državljanske vzgoje se začnejo postopoma pojavljati v višjih razredih; največ pozornosti je tem temam zopet namenjeno v 9. razredu. Sicer pa je učitelju dodeljen širok spekter predlaganih vsebin, ki jih lahko po lastni presoji z aktivnimi metodami vključi v pouk Zgodovine in tako nadoknadi manko elementov domovinske in državljanske vzgoje. Glede na število ur, ki so učencem namenjene pri tem predmetu predlagamo, da se nekoliko več ur nameni času osamosvajanja Slovenije in formiranja naše države, pri tem pa naj učitelji vključuje tudi lokalne akterje oziroma aktivne udeležence slovenske osamosvojitvene vojne.

3.7 Državljanska kultura

Predmet se poučuje kot izbirni predmet v:
- 9. razredu (32 ur)
- skupaj: 32 ur

Opredelitev predmeta:
Zasnova predmeta Državljanska kultura izhaja iz pridobljenega temeljnega znanja učencev, specifičnih spoznavnih interesov učencev ter pridobljenih izkušenj iz njihovega življenjskega okolja. Predmet Državljanska kultura se navezuje na obvezni predmet Domovinska in državljanska kultura ter etika ter predstavlja poglabljanje in razširitev sposobnosti in znanj iz tega predmeta. Zaradi vsebin, ki izhajajo iz ožjega in širšega okolja učencev (družina, vrstniki, mediji), izbirni predmet Državljanska kultura poleg učne snovi, predpisane v učnem načrtu, ureja spoznavanje konkretnih primerov, aktualnih vprašanj in dogodkov (socialnih, kulturnih in političnih tem) ter spodbuja prenos ter umestitev znanja in vrednot v širši družbeni prostor. Glede na cilje je predmet Državljanska kultura samostojna in zaključena celota.

Predmet sicer izhaja iz vsebin Domovinske in državljanske kulture in etike, vendar jih nadgrajuje in dopolnjuje z novimi vsebinami (pojmi, problemski sklopi), pri čemer je v ospredju povezovanje vsebin iz različnih predmetov ali predmetnih področij, predvsem družboslovja. Združuje spoznavanje temeljnih dokumentov, listin in dogodkov, ki so vezani na pojem človekovih in otrokovih pravic, na družbeno, medkulturno, politično in splošno civilizacijsko tematiko ter obravnavo aktualnih dogodkov (tako domačih kot mednarodnih) in njihovih odmevov (medijskih sporočil).

Predmet Državljanska kultura temelji na spoznavanju in razumevanju lastne nacionalne in kulturne tradicije, hkrati pa učence z medkulturnimi primerjavami seznanja z drugimi kulturami in družbenimi ureditvami ter jih vzgaja za medsebojno strpnost ter spoštovanje različnosti. Predmet Državljanska kultura tako omogoča spoznavanje najpomembnejših državnih in mednarodnih družbenih in političnih institucij, ob enem pa pri učencih razvija pripravljenost za odgovorno ravnanje v demokratični družbi, v šolski in lokalni skupnosti. Delo pri predmetu prispeva k razvijanju avtonomnega in kritičnega dojemanja aktualnih problemov, razpravljanju o njihovih rešitvah, k razvijanju strpnosti in odprtosti ter sprejemanju in razumevanju različnosti. Učenci se torej naučijo spoštovati pluralnost vrednot in jih kritično presojati, razvijati stališča o vprašanjih demokratične družbe in uravnavati tako politične kot tudi kulturne in socialne interakcije med njenimi člani v vsakdanjem življenju (Učni načrt za izbirni predmet Državljanska kultura, 2005).

Učni načrt izbirnega predmeta Državljanska kultura sestavljajo trije vsebinski sklopi:

- *Demokracija, politična ureditev in institucije* (predlagane vsebine: Demokracija kot politična ureditev; Različne oblike politične ureditve; Vloga posameznika v procesih političnega odločanja; Družbene institucije in njihov pomen; Družbene institucije v različnih kulturah; Neformalno in formalno delovanje v skupnosti);
- *Človekove in otrokove pravice* (predlagane vsebine: Družbene norme, dolžnosti in pravice; Človekove pravice; Zgodovinski temelji in dokumenti o človekovih pravicah; Otrokove pravice; Posebnost otrokovih pravic);
- *Enakost in različnost* (predlagane vsebine: Enakost in različnost; Rasna, spolna, starostna, verska razlika; Generacijska razlika; Nacionalna razlika; Vloga moškega in ženske nekoč in danes).

<u>Učne vsebine:</u>
Zasnova predmeta je prilagojena interesom učencev, kar omogoča večjo stopnjo samostojnega dela učencev, iniciativnosti in kritičnega mišljenja. Najpomembnejši cilji pri izbirnem predmetu Državljanska kultura so predvsem:

- razvijanje refleksivnega in dejavnega odnosa do individualne, nacionalne in kulturne identitete sebe in drugih;
- spoznavanje temeljnih načel, pojmov in vrednot, ki označujejo naravo demokratične ureditve in spoznavanje nastanka modernih oblik družbenega življenja;
- razvijanje strpnosti do različnih kulturnih, verovanjskih in vrednotnih sistemov posameznikov ali družbenih skupin in razumno razreševanje medosebnih in družbenih konfliktov;
- spoznavanje najpomembnejših mednarodnih organizacij (Svet Evrope, OZN, UNESCO, itn.) ter spoznavanje temeljnih dokumentov in listin o človekovih in otrokovih pravicah;

- razvijanje demokratične komunikacijske kulture (oblikovanje, izražanje in utemeljevanje lastnih in tujih stališč, mnenj in nazorov, ter iskanje konsenza); razvijanje socialnih veščin, kot so npr. sodelovanje pri odločanju, aktivno vključevanje v ožjo in širšo skupnost;
- spremljanje, presojanje ter razpravljanje o aktualnih domačih in tujih dogodkih, opazovanje njihove predstavitve v medijih in spoznavanje vloge medijev v posredovanju informacij;
- razvijanje sposobnosti za konstruiranje gledišč nih točk in perspektiv pri opazovanju družbenih pojavov in medijskih sporočil ter njihovo kritično razčlenjevanje in razvijanje avtonomnega, kritičnega in refleksivnega mišljenja;
- prepoznavanje različnih pojavnih oblik nepravičnosti, neenakosti in diskriminacije, pristranskosti, stereotipov in predsodkov ter prepoznavanje kršitev posameznih pravic v konkretni situaciji (Učni načrt za izbirni predmet Državljanska kultura, 2005: 6).

Učni načrt predmeta Državljanska kultura predvideva, da posamezne vsebine lahko med seboj povežejo v širšo učno enoto oz. lahko oblikujemo skupno temo za več učnih enot. Sosledje učnih vsebin ni nujno vnaprej določeno, saj so posamezne teme del večjih tematskih enot in jih zato lahko povezujemo in dopolnjujemo glede na cilje, ki jih skušamo doseči. Za izvajanje predmeta so priporočljive tiste oblike in metode dela, ki od učencev zahtevajo aktivnosti, kot npr. delo v skupini, diskusija, dialog, raziskovalno učenje ter samostojno opazovanje. Izbira učnih oblik in metod temelji na načelih primernosti, postopnosti, sistematičnosti ter vsebinske kontinuitete.

Cilj predmeta Državljanska vzgoja je, da učene ob koncu leta samostojno predstavi temeljne lastnosti demokratične politične ureditve; pozna razlike med posameznimi političnimi ureditvami; razloži pomen volitev za demokratično politično ureditev; pozna dokumente in ključne dogodke, povezane s človekovimi pravicami; loči in osvetli posebnost otrokovih pravic; izpostavi različnost in enakost družbenih skupin; primerja pojme narod, država in državljanstvo ter utemelji pomen strpnosti v družbenem življenju.

<u>Sklep:</u>
Analiza kurikula Državljanska kultura je pokazala, da predmet vsebuje učne sklope in vsebine, ki vodijo do cilja, da učenec postane ozaveščen in odgovoren državljan. Pri tem predmetu se sreča in spozna različne politične ureditve, pri čemer je poudarek na demokratični politično ureditev, ponovno so poudarjene človekove pravice (tudi njihova zgodovina in izvor), predmet pa učenca pripravi tudi na srečevanje drugih kultur, narodnosti, ras, verstev ter mu skuša privzgojiti načelo enakosti, spoštovanja in nediskriminatornosti drugačnih od sebe.

3.8 Drugi izbirni predmeti

Tabela 2: Drugi izbirni predmeti, kjer se pojavijo elementi domovinske in državljanske vzgoje

	izvedba	učne vsebine	elementi domovinske in državljanske vzgoje	sklep
Etnologija – srečanje s kulturami in načini življenja / **Etnologija – sodobnosti z razsežnostmi dediščine**	8. razred (1,5 ur/teden) 9. razred (1,5 ur/teden)	- Etnologija, način življenja in kulture - Dediščina in način življenja	Predlagane vsebine so sestavine našega samospoštovanja, odkrivanje vrednot vsakdanjika v vseh obdobjih zgodovinskega razvoja in v vsakokratnih sodobnostih z njihovimi kulturnimi oblikami in načini življenja.	Analiza kurikula tega predmeta pokaže, da so tako posamezne sestavine kot tudi predmet v celoti temelj domovinske in državljanske vzgoje, ki pomaga sooblikovati istovetnost (identiteto) posameznika in družbe ter prispeva k oblikovanju narodne zavesti učenca.
Ples / **Starinski in družabni plesi**	7., 8. in 9. razred (35 ur/letno)	- ples - ljudski plesi - starinski in družabni plesi	Ples je tista umetnostna zvrst, pri kateri lahko učenci v največji meri sodelujejo z lastno aktivnostjo in ustvarjalnostjo kot posamezniki in v skupini. Ples je bil od nekdaj del družbenega življenja, ki ga je moral vsakdo usvojiti že v rosno mladih letih.	Na podlagi analize kurikula vidimo, da učenec pri tem predmetu med drugim spozna slovenske tradicionalne in ljudske plese, kar mu omogoča ponotranjanje tradicije in krepi nacionalno zavest.

3.9 Ugotovitve

Analiza kurikulov posameznih ravni osnovnošolskega izobraževanja (prvo, drugo in tretje triletje) kaže na to, da obstaja med posameznimi kurikuli programa devetletne osnovne šole visoka stopnja neuravnoteženosti, saj so vsebine s širšega področja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva v največjem obsegu vključene v kurikulih drugega in še posebej tretjega triletja, v manjšem obsegu pa znotraj kurikulov prvega triletja. Z vsebinami preučevanega področja se torej učenci v največji meri spoznajo šele v zadnjem razredu osnovnošolskega izobraževanja.

Na podlagi primerjalne analize kurikulov osnovne šole ugotavljamo, da je področju domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega prebivalstva največ pozornosti namenjeno v okviru predmeta Domovinska in državljanska kultura ter etika, katerega lahko nedvomno označimo kot temeljni predmet, pri katerem učenci dobijo največ in najbolj raznolika znanja s področja delovanja države, domovine, patriotizma in aktivnega državljanstva. Posebej izpostavljamo tudi (sicer izbirni) predmet Državljanska kultura, ki je namenjen (zopet) devetošolcem z namenom še poglobljenega spoznavanja in ponotranjanja domovinske in

državljanske zavesti ter priprave na aktivno državljanstvo učencev. Poleg teh dveh predmetov smo kar nekaj izbranih indikatorjev oziroma elementov našli pri predmetih Geografija, Družba in Zgodovina; nekoliko manj elementov pa je zaznati pri obveznih predmetih Slovenščina in Spoznavanje okolja, posredno pa se s tradicijo Slovencev ukvarjajo še izbirni predmeti povezani s plesom ter etnologijo (Etnologija - srečanje s kulturami in načini življenja).

Na podlagi analize prisotnosti posameznih indikatorjev v okviru splošnih, operativnih in izobraževalnih ciljev ter predlaganih vsebin teh predmetov ugotavljamo, da je stopnja usklajenosti vsebinskega področja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva visoka. Tudi na podlagi določanja vrednosti posameznih indikatorjev na ravni enote sobesedila oz. konteksta (splošni opis predmetov) ugotavljamo, da je medsebojna uravnoteženost posameznih ciljev tega vsebinskega področja visoka. Pregledovanje okolice enot besedila oz. konteksta (splošni opis predmetov), s katero smo natančneje določili usmeritev posameznih enot analize je pokazala, da je med vsemi elementi s širšega področja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva največ pozornosti namenjene spoznavanju in varovanju naravne in kulturne dediščine, razvijanju zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti ter vedenju o zgodovini Slovenije in njeni kulturi, kar kaže na to, da je medsebojna koherentnost posameznih enot analize na tem vsebinskem področju visoka. Kljub prisotnosti teh elementov domovinske vzgoje v posameznih enotah analize obeleževanju državnih praznikov in državnim simbolov posebna ni namenjena; več poudarka pa bi bilo potrebno nameniti tudi spoznavanju delovanja države in seznanjanjem z možnimi načini participacije in udejstvovanja v družbenopolitičnem okolju. Ne nazadnje, kot smo navedli že v prvem poglavju v opisu teorije, je naloga kurikula, da učence pripravi na izzive ter na dejavnosti, s katerimi se bo soočal v življenju kot človek in seveda tudi kot odrasel in odgovoren (aktiven) državljan.

Na ravni splošnih, operativnih in spoznavnih ciljev posameznih predmetov je med področjem domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva (razvijanje nacionalne, državne in domovinske pripadnosti) ter splošno izobraževalnimi cilji, ki se nanašajo na posredovanje znanja, potrebnega za nadaljevanje izobraževanja visoka stopnja neuravnoteženosti, saj so vsebine s področja domovinske in državljanske vzgoje prisotne zgolj v kontekstualnem okviru povečanja socialno-integracijske vloge šole. Na podlagi celovite primerjalne analize vsebine družboslovno-humanističnega kurikula programa devetletne osnovne šole ugotavljamo, da so posamezni elementi domovinske in državljanske vzgoje v večini primerov šolskih predmetov prisotni v omejenem obsegu, kar zmanjšuje vpliv [»impact«] in učinkovitost [»effectiveness«] vključevanja in implementacije tega vsebinskega področja v osnovnošolski kurikul.

Primerjalna analiza vsebine posameznih enot analize osnovnošolskega kurikula torej kaže na manko celovite strategije vključevanja domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva, ki bi šolam in ostalim vzgojno-izobraževalnim ustanovam omogočila vključevanje tega vsebinskega področja v vsakdanje življenje šole.

4 ANALIZA UČNIH NAČRTOV: SREDNJA ŠOLA

Za uvedbo oziroma vključevanje domovinskih in državljanskih tematik ter tematik aktivnega državljanstva v srednješolske kurikule obstaja kar nekaj (utemeljenih) razlogov. Brighouse (2006: 95–115) navaja naslednje:

- *Obveza*: v primeru ustreznega učenja o nacionalni pripadnosti bodo posamezniki bolj dovzetni za obvezno zavzemanje za rojake;
- *Solidarnost*: patriotska identifikacija pomaga vzbuditi socialno solidarnost, ki pa vodi tudi v pripravljenost odpovedovanja za vzpostavitev enakomerne distribucij svoboščin, virov in priložnosti;
- *Državljanstvo*: osebe, ki se identificirajo z rojaki, so bolj nagnjeni k temu, da postanejo »dobri« državljani, saj se zavedajo širšega družbenega prostora in dejstva, da je družbeni konflikt tudi konflikt med njemu podobnimi;
- *Uspevati*: identifikacija z ožjo in širšo okolico daje posamezniku temelje za zdravo in uspešno oblikovanje samozavedanja ter ga obogati z patriotskim občutkom pripadnosti.

Za namen te analize, smo preučili obstoječe kurikule srednjih šol, tako Predmetni katalog, kot tudi Katalog izbirnih vsebin. Pri analizi je potrebno še posebej poudariti pomembnost medpredmetnih elementov, ki so lahko delno obravnavani v enem in delno v drugem predmetu (ne glede na to ali je ta predmet obvezen ali izbiren). Pri analizi kurikulov družboslovnih predmetov oziroma predmetov, ki se po teoretičnih izhodiščih uvrščajo med predmete, ki bi lahko vsebovali domovinske in državljanske vsebine, posebej pozorno obravnavamo obvezne predmete, kot je Slovenščina, Geografija in še posebej Zgodovina ki je poleg materinščine, matematike in tujega jezika nosilni predmet. Zaradi svoje naravnanosti omogoča pridobivanje spretnosti, načine razmišljanja in razumevanje ključnih zgodovinskih konceptov, ki omogočajo premislek sedanjosti v luči preteklih dogodkov, ter pridobivanje sposobnosti za analiziranje in interpretacijo, da bi lahko razumeli svet, v katerem živimo, in spremembe, ki jih doživljamo (Valič-Zupan v Berle Lakota et al., 2006: 113).

V okviru srednješolskega izobraževanja, smo pregledali naslednje kurikule[2] z družboslovno-humanističnega sklopa:

- predmet *Ekonomska zgodovina*
- predmet *Filozofija*
- predmet *Glasba*
- predmet *Geografija*
- predmet *Slovenščina*
- predmet *Sociologija*
- predmet *Umetnostna zgodovina*
- *predmet Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem*
- predmet *Zgodovina*
- obvezne izbirne vsebine

[2] Kurikuli so javno dostopni na spletni strani Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport na http://www.zrss.si/?rub=1531; opis obveznih izbirnih vsebin pa je dostopen na http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/gimnazija/obvezne_izbirne_vsebine.htm#3.
V analizi poudarjamo in izpostavljamo samo ključne dele oziroma elemente učnih načrtov predmetov, ki so povezani s državljansko in domovinsko vzgojo učencev in ne celotne vsebine kurikula.

4.1 Ekonomska zgodovina

Predmet se poučuje v:

- ekonomska gimnazija, srednje poklicno izobraževanje
- 35 ur
- skupaj: 35 ur

Opredelitev predmeta:
Predmet ekonomska zgodovina je izbirni predmet, ki dopolnjuje in povezuje znanja temeljnega predmeta zgodovina s cilji predmeta ekonomija. Pri tem predmetu dijaki z aktivnimi metodami pouka povezujejo pridobljena ekonomska in zgodovinska znanja in s preučevanjem zgodovinskih dejstev ugotavljajo vzročno-posledično povezanost zgodovinskega razvoja in razvoja svetovnega ter slovenskega gospodarstva. Ekonomsko zgodovino kot izbirni predmet dijaki izberejo v četrtem letniku.

Predmet je namenjen predvsem dijakom, ki želijo poglobiti in razširiti znanje iz zgodovine in o razvoju gospodarstva, hkrati pa poglobiti knjižnično informacijska znanja in sposobnost za uporabo multimedijske informacijske tehnologije. Predmet ekonomska zgodovina se povezuje s temeljnima predmetoma zgodovino in ekonomijo. Cilj predmeta je, da dijaki poglobijo in vrednotijo ključne pojave in procese s področja zgodovine gospodarstva; razložijo zakonitosti ekonomskega razvoja; presodijo in utemeljijo vzročno-posledične povezanosti zgodovinskega razvoja z razvojem gospodarstva; razvijajo spretnosti zbiranja in izbiranja, analize, sinteze, kritične presoje vrednosti in uporabnosti informacij in zgodovinskih virov, se zavedajo relativnosti informacij ter oblikujejo samostojne zaključke, mnenja, stališča in interpretacije zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov; se učijo ob multiperspektivnih zgodovinskih virih, ki so dostopni prek vključevanja IKT v pouk ekonomske zgodovine ter razvijajo sposobnost različnih oblik komunikacije (pisno, ustno, debatne tehnike, sodelovalno učenje, z uporabo informacijsko komunikacijske teorije) (Učni načrt Ekonomska zgodovina, 2008: 6).

Učne vsebine:
V kurikulu sta opisani dve obvezni širši temi (*Gospodarska središča in gospodarsko povezovanje sveta v različnih zgodovinskih obdobjih* ter *Razvoj denarništva in bančništva*) in dve izbirni širši temi (*Od nabiralništva in lova do kmetijske dejavnosti* in *Od prvih orodnih strojev do znanstveno-tehnične revolucije*). Večno vsebinskih tem se veže na širši evropski prostor ali na svet; vsebine, povezanih z elementi domovinske in državljanske vzgoje lahko najdemo le posredno pri npr. bančništvu, manufakturi, ali pa pri pojasnjevanju pomena delovanja Evropske unije za evropsko gospodarstvo ali pojasnjevanju pomena mednarodnih povezav v sodobni zgodovini, kar se oboje lahko poveže tudi s Slovenijo.

Sklep:
Analiza kurikula predmeta Ekonomska zgodovina, pokaže (pre)velik razkorak med domačimi in svetovnimi temami, kar bi bilo potrebno nadomestiti z večjim obsegom vsebin slovenske ekonomske zgodovine in s poudarjanjem njene pomembnosti, tako za domač, kot tudi širši prostor.

4.2 Filozofija

Predmet se poučuje v:

- gimnazija
- splošna in strokovna gimnazija 70 ur; klasična gimnazija 105 ur, kot izbirni modul dodatnih 210

Opredelitev predmeta:
V gimnazijskem kurikulu predmet Filozofije narekuje poudarek nekaterih njenih značilnosti; namreč da je kritična refleksija izkustva, vednosti in delovanja ter poskuša opredeliti načela vednosti in vrednote, ki usmerjajo delovanje, a hkrati dopušča, da so ta načela in vrednote ter njihove utemeljitve omejeni. Pri tem razvija metodo, ki temelji na pojmovni analizi in racionalni argumentaciji. Prek različnih metodoloških pristopov filozofija podaja odgovore na temeljna vprašanja sveta in človeka. S svojih disciplinarnih področij in s stališča različnih sodobnih filozofskih šol analizira součinkovanje med svetom in človekom. Kot takšna je filozofija zavezana iskanju odgovorov na aktualna vprašanja družbenega sobivanja, razlagi sodobnih družbenih pojavov in opredelitvi človekovega mesta v okolnem svetu (narava in družba) in tako ljudem pomaga pri oblikovanju njihovega življenja (Učni načrt Filozofija, 2008: 5).V gimnazijskem programu se filozofija poučuje v 3. ali 4. letniku.

Učne vsebine: (zajete so vsebine za module vseh treh sklopov ur (70,105 in 210) ob tem je potrebno poudariti, da to pomeni, da *vsi* dijaki ne črpajo znanje iz *vseh* navedenih vsebin)

Učne vsebine so razdeljene na teme, katerih izbira je prepuščena učitelju, ta se tudi odloči, kako bo temo obdelal, s katerimi avtorji jo bo osvetlil in s katerimi besedili. Od njega je tudi odvisno, katere podteme bo bolj poudaril, dijaki pa naj vsaj okvirno poznajo vse podteme in navedene pojmovne sklope. Cilja predmeta sta, da dijaku predmet pomaga razviti refleksijo vednosti in vrednot ter mu predstavlja orientacijo v življenju.

Od vseh navedenih učnih sklopov in vsebinskih tematik se nobena tema neposredno ne nanaša na slovenski družbeni prostor. Najbolj neposreden stik z elementi domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega prebivalstva najdemo v izbirnem modelu (210 ur) pri predlagani vsebini *Posameznik in skupnost*, ki se ukvarja s skupnim življenjem ljudi v družbi oziroma državi. Osnovna vprašanja, s katerimi se dijak sreča so: Kako upravičiti oblast? Do kam sme država poseči v posameznikovo ali skupnostno življenje in katerih področij ne sme poskušati urejati? Katere oblike skupnega življenja ljudi so najboljše? Ali obstajajo le idealni interesi ali pa tudi skupno dobro? Ali zakoni nujno manjšajo področje svobode? Je mogoče uskladiti pravičnost in enakost? Sta svoboda in enakost združljivi? Katera kazen je pravična? Se je danes še vredno ukvarjati z vizijami idealne družbe? itd. Vsebine, s katerimi se dijak seznani so utemeljitev in meje oblasti; država in skupno dobro; zakon in svoboda; pravičnost in enakost; kršitev zakona in kazen ter družbena utopija. Pojmi, ki jih dijak spozna in ponotranji pri predmetu Filozofija so: anarhija, avtoriteta, absolutizem, demokracija (neposredna, predstavniška), diktatura, diskriminacija, družbena pogodba, enakost (absolutna, pred zakonom), ideologija, komunizem, legalno/ legitimno, liberalnost, pravice (človekove, naravne, pogodbene), pravičnost (distributivna, retributivna), prevencija, skupnost, totalitarnost, volja (vseh/splošna) ter svoboda (pozitivna, negativna) (Učni načrt Filozofija, 2008: 16).

Pouk filozofije nedvomno pomembno prispeva k dvigu domovinske in državljanske kulture, ki je nujna za razvoj demokratičnega odločanja, saj spodbuja samostojno mišljenje dijakov in tako povečuje njihovo zmožnost uvidevanja in presojanja. Tako jih usposablja, da prevzamejo svoj del odgovornosti za probleme sodobnosti. Državljan, ki ne obvladala argumentiranega govora, se ne more polno udeleževati demokratičnih procesov, zato je filozofiranje nujno potrebno za humano oblikovanje skupnega življenja.

Sklep:
Pri predmetu filozofija je učni načrt odprt in ne predpisuje vsebine pouka v podrobnostih. Pri tem se odpira priložnost za uvajanje domovinskih in državljanskih vsebin, tako neposrednih, kot posrednih in pa tudi priložnost za izvajanje domovinskih in državljanskih medpredmetnih vsebin, ki se pri tem predmetu kažejo že v sklopih vsebin drugih predmetov. Ugotavljamo, da lahko v skoraj vse predlagane teme umestimo vsebino, ki je ožje vezana na Slovenijo, njeno družbo, zgodovino in kulturo. Ker so to elementi preko katerih se uči domovinska in državljanska vzgoja ter tudi aktivno državljanstvo, bi bilo smotrno v povezavi s tematikami kot so dolžnosti – ugodje, sreča in dobro življenje, jezik in svet, mnenje in vednost (pojem, resnica), znanost in filozofija, utemeljitev moralnih načel, svoboda in odgovornost, moralne vrednote in moralno vrednotenje, pojem dobrega, vrlina in sreča, utemeljitev in meje oblasti, država in skupno dobro, kršitev zakona in kazen, kritično mišljenje umestiti obvezne domovinske in državljanske vsebine; še posebej pa v vsebinski sklop Politična filozofija: etika in politika. Predlagamo tudi, da bi bilo smotrno uvesti v predmet tudi več del in proučevanj slovenskih avtorjev.

4.3 Geografija

Predmet se poučuje v:
- gimnazija
- 210 ur

Opredelitev predmeta:
Geografija je v programu srednje šole predmet, ki mlademu človeku pomaga pridobiti znanje, sposobnosti in spretnosti, s katerimi lahko razume ožje in širše življenjsko okolje. Poleg tega ga vzgaja, da bi to okolje znal tudi pravilno vrednotiti in spoštovati. Znanje geografije je sestavni del temeljne izobrazbe, saj vsebuje vedenja o domovini in svetu ter varovanju okolja in gospodarjenju z njim. Pri Geografiji se usposablja dijake za odgovoren, dejaven in solidaren odnos do naravnega in družbenega okolja ter za reševanje prostorskih problemov in sožitje med naravo in človekom. Pri pouku geografije dijaki razvijajo pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter ljubezen do njene naravne in kulturne dediščine. Spoznavanje vrednot in ljudi doma in po svetu pripomore k razumevanju med narodi ter spoštovanju drugačnosti.

Učne vsebine:
Učne vsebine pri predmetu Geografija so opredeljene od splošnega k specifičnem. Obsegajo splošne vsebine: obča geografija, regionalna geografija sveta, regionalna geografija Evrope in Slovenija. Vse vsebine so podrobno razdeljene na podpoglavja, ki natančneje opredeljujejo teme in časovne okvirje didaktičnega dela. Za namen te analize smo se osredotočili na

podvsebino Slovenija in znotraj nje analizirali vsebnost domovinskih in državljanskih elementov.

Ugotavljamo, da se znotraj podteme *Slovenija* vse vsebine nanašajo na domač geografski in družbeni prostor (Lega Slovenije in njen pomen za naravno in družbeno okolje; Površje in kamninska zgradba; Podnebje, prsti, rastlinstvo, živalstvo in vode v Sloveniji kot dejavniki za življenje; Prebivalstvo; Naselja; Kmetijstvo in podeželje; Energetika in surovine; Industrija; Promet; Turizem ter Pokrajinska in okoljska protislovja v Sloveniji). Izhajajoč iz temeljne teorije o domovinski in državljanski vzgoji pa je tudi obravnavanje domovine zgolj iz geografskega vidika (vodovje, podnebje, prst, prebivalstvo, gospodarstvo) del te vzgoje in mu gre znotraj predmeta nameniti kar največ ur. Tako so cilji (še posebej domovinsko obarvani) ovrednotiti pomen naravno-geografskega in družbeno-geografskega položaja Slovenije v Evropi, poznavanje nastanka samostojne slovenske države, poznavanje dejavnikov, ki najbolj ogrožajo gozdove na posameznih območjih Slovenije, poznavanje značilnosti kraških rek in nujnosti varovanja pred onesnaževanjem, analiziranje nacionalne sestave prebivalstva Slovenije in primerjava s sosednjimi državami (delež državljanov drugih narodnosti), lociranje na karti območja slovenske narodnostne manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem, opisovanje naravne in družbene možnosti za razvoj kmetijstva v Sloveniji, poznavanje temeljnih potez razvoja industrije v Sloveniji, s pomočjo prometne karte Evrope ovrednotiti razvitost prometne infrastrukture v Sloveniji v primerjavi z razvitostjo v sosednjih državah (ceste, železnice, letališča, pristanišča), vrednotenje naravne možnosti Slovenije za razvoj posameznih vrst turizma v primerjavi z možnostmi v Avstriji in Italiji itd.

Pri predmetu Geografija dijaki med drugim razvijajo pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi ter spoštovanje njene naravne in kulturne dediščine; se vzgajajo v zanimanju za družbene potrebe, reševanje skupnih prostorskih (trajnostnih) problemov na nacionalni, širši regionalni in svetovni ravni; razvijajo sposobnost doživljanja raznolikosti in lepot naravnega okolja na eni strani ter vrednotenja različnih življenjskih okoliščin in družbenih potreb na drugi strani; privzemajo skrb za uravnoteženo rabo prostora ter ohranjanje kakovosti naravnega in družbenega okolja za prihodnje generacije (trajnostni razvoj); se vzgajajo v razumevanju pomena vrednot pri odločanju o posegih v prostor; razvijajo zavest o reševanju lokalnih, regionalnih in svetovnih problemov po načelih trajnostnega razvoja in načelih Svetovne deklaracije o človekovih pravicah; spoštujejo pravico do enakopravnosti vseh ljudi; s preučevanjem geografskih problemov drugih narodov in kultur razvijajo lastno zavedanje in njihovo spoštovanje; se vživljajo v položaj drugih ljudi in ljudstev; se učijo povezovati različne vidike izobraževanja, kot so spoznavni, čustveni, etični, estetski, motorični; se naučijo ceniti geografsko znanje ter se zavedajo možnosti in odgovornosti za uporabo geografskega znanja in veščin v osebnem, profesionalnem in javnem življenju. (Učni načrt Geografija, 2008: 10–11).

Cilj predmeta Geografija je tudi, da dijaki razvijejo kompetence – državljanske zmožnosti. Dijak razvije: zavest o pravicah in odgovornostih prek dogovorjenih nalog in obveznosti; zmožnost sodelovanja v skupinskem delu in razredu s ciljem delovanja v domačem okolju kakor tudi poznejšega odločanja na nacionalni ali evropski ravni (sodelovanje na različnih ravneh); sposobnost za vključevanje v odločanje o razvoju domače pokrajine in tudi širše; zmožnost pokazati solidarnost (npr. z empatijo) in zmožnost skupnega reševanja problemov; zmožnost komunikacije z javnimi ustanovami in organi (npr. pri pridobivanju virov); zavedanje o smislu pripadnosti lokalni skupnosti, državi, EU, Evropi ali svetu oziroma

iskanje ravnotežja med individualizacijo in skupnostjo; z izbiro in obravnavo Slovenije se razvija načelo dejavnega državljanstva in domovinske vzgoje; zmožnosti za izkoriščanje prednosti, ki jih omogoča EU; dojemanje človekovih pravic in enakosti kot osnove za solidarnost in odgovornost v sodobnem svetu; pripravljenost spoštovati vrednote in zasebnost drugih ter se ustrezno odzivati na odklonilne družbene pojave; spoštovanje in razumevanje razlik med vrednotami različnih narodov in etničnih skupin; kritično sprejemanje informacij, ki jih dajejo množični mediji (Učni načrt Geografija, 2008: 13).

Še posebej pa so elementi domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva prisotni pri dodatnem programu predmeta Geografija, torej za tiste dijake, ki si ta predmet izberejo kot izbirni predmet mature. Tem dijakom je na voljo dodanih 105 ur za vsebinske sklope, kot so *Geografske značilnosti slovenskih pokrajin – regij* (Geografska delitev Slovenije; Alpske pokrajine; Predalpske pokrajine; Obsredozemske pokrajine in Jadransko morje; Dinarskokraške pokrajine; Obpanonske pokrajine; Slovenci v zamejstvu ter Slovenija - pregled) ter *Terensko delo*.

Posebna didaktična navodila in priporočila za podajalce vsebin poudarjajo, da je za pouk geografije nujna najmanj ena celodnevna ekskurzija. Lahko je organizirana kot samostojna geografska ali pa kot medpredmetna ekskurzija. V kolikor je medpredmetna oblika, naj šola glede na možnosti organizira dve ali več ekskurzij. Medpredmetno povezovanje naj bo predvsem večpredmetno (skupni problem, ki ga vsak predmet osvetli s svojega vidika) in medpredmetno (predmete povezuje skupni cilj) združevanje znanj. Tako je mogoče organizirati naravoslovne dneve, dneve dejavnosti in različne skupne dejavnosti dijakov (npr. ekološko delavnico, osvetlitev aktualnih lokalnih problemov ipd.). Primeri za možnosti medpredmetnega sodelovanja so npr. vsebine Ljubljansko barje (geografija – zgodovina), regije Slovenije v povezavi z rojstnimi kraji slovenskih pesnikov in pisateljev (geografija – slovenščina), štetje prometa in obdelava podatkov (geografija – matematika), obdelava statističnih podatkov (geografija – matematika), izvedba športnega dneva, pohod na Golovec in obisk observatorija, pohod v Tamar, ledeniški relief in podnebne značilnosti (geografija – športna vzgoja) oziroma regionalne posebnosti po Sloveniji (Učni načrt Geografija, 2008: 55–56).

Sklep:
Izhajajoč iz teoretičnih predpostavk o podajanju domoljubnih vsebin v srednjih šolah lahko zaključimo, da je predmet geografije posebnega pomena, ter skupaj s predmetom zgodovina in slovenščina tvori temeljno bazo domovinskih in državljanskih vsebin. Glede na dobro dodelan koncept predmeta geografija (pri svetovnih vsebinah operativni cilji predmeta prav tako predvidevajo poznavanje slovenskih značilnosti in primerjalno poznavanje Slovenije in njenega ožjega in širšega geografskega okolja), vidimo v njegovih vsebinah velik potencial za nadaljnjo poglabljanje domovinskih in državljanskih vsebin, bolj pozorni pa moramo biti na dejansko izvajanje vsebin oziroma na način, kako podajalci vsebin interpretirajo in vrednotijo posebnosti in značilnosti Slovenije. Še posebej pohvalna je vključenost domovinskih in državljanskih vsebin v načrt dodatnega poglabljanja predmeta Geografija za dijake, ki si izberejo ta predmet za maturo; tukaj namreč med drugim tudi podpoglavje o Slovencih v zamejstvu.

4.4 Glasba

Predmet se poučuje v:

- gimnazija
- 70 ur

Opredelitev predmeta:
Predmet Glasba naj bi dijakom omogočila, da se izoblikujejo v pretanjene glasbene poslušalce, ljubitelje in izvajalce. Za nekatere med njimi bo postala sestavni del življenja, saj z mnogimi svojimi razsežnostmi posega v širšo kulturo in se med vsemi najbolj povezuje z drugimi umetnostnimi zvrstmi. Dijakom odpira svoj svet vrednot, jim omogoča nadaljnji celostni glasbeni razvoj pri njenem izvajanju, ustvarjanju, poslušanju in poznavanju ter jih usmerja v njeno estetsko senzibilnost, kritično presojanje in vrednotenje. Predmet vsebuje selektivno, vendar celovito izbrane glasbene vsebine, ustrezajoče splošni in glasbeni inteligenci gimnazijskih srednješolcev, njihovemu človeškemu zorenju, samozavedanju in kritičnemu odnosu do življenja in sveta. Gimnazijci predstavljajo s svojim intelektualnim potencialom populacijo, ki bo v prihodnosti pomembno sooblikovala slovensko kulturno in širše družbeno življenje. Gimnazija naj postane prostor, od koder bodo glasbene vrednote kot del celovite kulture zapolnjevale slovenski intelektualni in emocionalni svet. Gimnazija prevzema soodgovornost za slovensko glasbeno identiteto in za njeno vpetost v srednjeevropsko glasbeno tradicijo (Učni načrt Glasba, 2008).

Učne vsebine:
Cilj predmeta Glasba je oblikovanje pozitivnega odnosa in odgovornosti dijakov do slovenske in svetovne glasbene kulture; razvijanje občutljivosti in strpnosti do različnih glasbenih kultur ter oblikovanje glasbenih vrednot, ki so pomembne za slovensko in svetovno glasbeno kulturo. Tudi med predlaganimi tematskimi sklopi lahko zasledimo kar nekaj elementov domovinske in državljanske vzgoje kot so npr. *Razvoj glasbene ustvarjalnosti in poustvarjalnosti v času in prostoru* (I. P. Gallus; glasbena ustvarjalnost na Slovenskem med reformacijo; glasbena ustvarjalnost in poustvarjalnost na Slovenskem etničnem ozemlju v 17. in 18. stoletju; narodnostno prebujenje Slovencev; slovenska glasbena ustvarjalnost in evropska stilna gibanja) ter *Slovenska ljudska glasba in etnologija* (Ljudska pesem – epska in lirska tematika; večglasje slovenskih pokrajin; ljudska plesna in instrumentalna glasba; motivika ljudske glasbe v delih slovenskih skladateljev; etno glasba).

Tudi glede medpredmetnih povezav ima predmet Glasba širok razpon povezovanja in to z naslednjimi področji: vokalna glasba z materinščino in tujimi jeziki, programska glasba s književnimi, likovnimi in družbenimi vsebinami, stilna obdobja s splošnim zgodovinskim razvojem in umetnostno zgodovino, glasbene vsebine z geografskimi okolji, glasbeni izrazni elementi in sredstva z akustiko in biologijo, elektronska glasba s fiziko in računalništvom, zvočna kvaliteta z ekologijo, glasbena umetnost s sociologijo in filozofijo, glasbena percepcija, recepcija in ustvarjalnost s psihologijo, glasbena umetnost z likovno umetnostjo in likovnim snovanjem, glasba z gibno-plesnim izražanjem, glasba z dramsko in filmsko umetnostjo, glasbena literatura s knjižničnimi in informacijskimi znanji.

UGOTOVITEV: Zaključimo lahko, da predmet Glasba izkorišča svoj potencial pri uvajanju domovinskih in državljanskih elementov v dijaški svet, menimo pa, da bi na svoji vrednosti

še dodatno pridobila z poudarjanjem pomembnosti slovenskih glasbenih avtorjev pri oblikovanju narodne zavesti.

4.5 Slovenščina

Predmet se poučuje v:

- gimnazija, srednje poklicno izobraževanje
- 560 ur

Opredelitev predmeta:

Slovenščina kot materni/prvi jezik za večino dijakov in kot drugi jezik/jezik okolja za manjšino je ključni splošnoizobraževalni predmet v gimnaziji, podlaga za samorazumevanje, za vsakršno učenje s slovenskim jezikom izraženih vsebin, za razumevanje, doživljanje in vrednotenje pojavov okrog nas. Dijaki se pri predmetu Slovenščina usposabljajo za ustrezno, razumljivo, pravilno in učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v najrazličnejših okoliščinah, za izražanje spoznanj o sebi in svetu, za doživljanje in kritično vrednotenje domače in tuje besedne umetnosti v slovenskem jeziku iz različnih dob in estetskih usmeritev, za dojemanje slovenskega jezika kot državnega jezika v Republiki Sloveniji in enega od razvitih sodobnih jezikov. Ob tem pridobivajo tudi širšo kulturno razgledanost ter oblikujejo etične, estetske, moralne vrednote v svojem osebnem vrednostnem sestavu. Eden izmed pomembnejših splošnih ciljev predmeta je tudi, da se dijaki zavedajo, da je slovenski jezik temeljna prvina njihove osebne, nacionalne in državljanske identitete, skupaj s književnostjo pa tudi najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine; tako si oblikujejo svojo narodno in državljansko zavest.

Predmet slovenščina omogoča razvijanje osebne, narodne in državljanske identitete ter ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja – predvsem sporazumevanje v slovenščini, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, ustvarjalnost, podjetnost ipd. Dijaki se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju.

- Zavedajo se, da je slovenski jezik državni in uradni jezik v Republiki Sloveniji, poznajo pa tudi položaj italijanskega in madžarskega jezika ter drugih jezikov v Republiki Sloveniji ter položaj slovenskega jezika v zamejstvu in izseljenstvu. Z razumevanjem izrazne in ustvarjalne enakovrednosti slovenščine v družbi evropskih jezikov razvijajo pomembne sestavine socialne zmožnosti.
- Zavedajo se, da je slovenski jezik temeljna prvina njihove državljanske identitete, skupaj s književnostjo pa tudi najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine; tako si oblikujejo svojo državljansko zavest.
- Tisti, za katere je slovenščina materni/prvi jezik, se zavedajo, da je slovenščina zanje najbolj naravna socializacijska danost, saj se z njo vseskozi, najlaže in najuspešneje izražajo, ter da je slovenščina temeljna prvina njihove osebne in narodne identitete; tako si oblikujejo svojo narodno zavest (Učni načrt Slovenščina, 2008: 6).

Učne vsebine:

Pri književnem pouku so vsebinski sklopi naslednji: *Uvod v obravnavo književnosti; Antična književnost; Biblija in književnosti Starega Orienta; Književnost srednjega veka v Evropi in*

na Slovenskem; Renesansa; Slovenska reformacija, protireformacija in barok; Evropski klasicizem in razsvetljenstvo; Slovensko ljudsko slovstvo; Razsvetljenstvo v slovenski književnosti; Književnost evropske predromantike in romantike; Romantika na Slovenskem; Književnost evropskega realizma in naturalizma; Med romantiko in realizmom na Slovenskem; Književnost evropske moderne; Književnost slovenske moderne; Svetovna književnost v prvi polovici 20. stoletja; Slovenska književnost v prvi polovici 20. stoletja; Svetovna književnost v drugi polovici 20. stoletja; Slovensko pesništvo v drugi polovici 20. stoletja; Slovensko pripovedništvo v drugi polovici 20. stoletja ter Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja.

Pri jezikovnem pouku izpostavljamo vsebinske sklope, ki so povezani z *oblikovanjem in razvijanjem zavesti o jeziku, narodu in državi.* Dijaki si ozaveščajo vlogo prvega/maternega jezika in njegove prednosti pred tujimi jeziki ter oblikujejo poseben odnos do svojega prvega/maternega jezika; vlogo slovenščine v Republiki Sloveniji in za njene državljane ter oblikujejo poseben odnos do slovenščine kot državnega in uradnega jezika; vlogo slovenščine in drugih jezikov v organih Evropske unije; vlogo madžarščine oziroma italijanščine v delu Prekmurja oziroma v delu slovenske Istre; vlogo slovenščine v zamejstvu in izseljenstvu; večplastnost/raznovrstnost slovenščine in jezikov nasploh ter vlogo sporazumevanja v vsakdanjem življenju. Pri tem dijaki spoznavajo osnovne jezikovne družine v Evropi in njihove pomembnejše jezike (v 1. letniku) ter razvoj slovenščine skozi čas in narodnostno-jezikovna prizadevanja tistih Slovencev, ki so pomembno prispevali k oblikovanju slovenskega knjižnega jezika ter k njegovemu ohranjanju in razvijanju (v 4. letniku).

Pri obravnavanja domače literature lahko v sklop domovinskih in državljanskih vsebin dodamo tudi naslednje izobraževalne cilje, ki so pri poznavanju vloge in položaja slovenskega jezika v sodobnosti in preteklosti naslednji:

- poznavanje zakonske postavitev slovenščine in drugih jezikov v Republiki Sloveniji,
- poznavanje položaja slovenščine v zamejstvu in izseljenstvu,
- poznavanje načela jezikovne politike in kulture v Republiki Sloveniji,
- poznavanje razvoja slovenskega knjižnega jezika,
- poznavanje jezika in sloga nekaterih starejših slovenskih umetnostnih besedil,
- poznavanje mejnikov v razvoju slovenskega jezika ter pomembnejših jezikoslovcev in njihovih del.

Če določimo medpredmetne povezave predmeta slovenščina z drugimi srednješolskimi predmeti, ugotovimo, da se smiselno povezuje s sorodnimi humanističnimi predmeti (filozofija, zgodovina, sociologija, umetnostna zgodovina, psihologija …), poukom tujih jezikov ter posredno z vsemi predmetnimi področji, saj je sposobnost razumevanja in tvorjenja besedil pomembna za uresničevanje ciljev tako pri naravoslovnih kot družboslovnih predmetih.

Poleg naštetega pa izpostavljamo še nabor besedil za obvezno domače branje; tukaj bi namreč slovenski avtorji lahko bili prisotni v (še) večji meri:

- Sofoklej: Kralj Ojdip/Antigona;
- Zgodbe Svetega pisma (izbor);
- Cervantes: Don Kihot/Boccaccio: Dekameron (izbor)/Shakespeare: Romeo in Julija/Hamlet;
- Linhart: Ta veseli dan ali Matiček se ženi/Kreft: Kranjski komedijanti;

- Prešeren: Krst pri Savici;
- Tolstoj: Vojna in mir/Dostojevski: Zločin in kazen/Stendhal: Rdeče in črno/Flaubert: Gospa Bovaryjeva;
- Jurčič: Deseti brat/Kersnik: Jara gospoda/Tavčar: Visoška kronika/Kratka proza slovenskega realizma (izbor);
- Gogolj: Revizor/Ibsen: Strahovi/Wilde: Saloma/Čehov: Češnjev vrt;
- Cankar: Hlapci/Za narodov blagor/Kralj na Betajnovi/Pohujšanje v dolini šentflorjanski;
- Svetovna novela 19. in 20. stoletja (izbor, Klasje);
- Grum: Dogodek v mestu Gogi/Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača (izbor novel, Klasje);
- Bulgakov: Mojster in Margareta/Kafka: Proces/Camus: Tujec.

Sklep:
Zaključimo lahko, da je kurikul predmeta Slovenščina okrepljen z domovinskimi in državljanskimi elementi ter da so le-ti enakomerno porazdeljeni po učnem načrtu, tako pri jezikovnem kot književnem delu predmeta. Morebiten premislek, bi se kazal v smeri navodil za podajatelje vsebine, ki bi moral ob analiziranju besedil poudarjati dosežke slovenskega naroda pri književnosti ter njihove edinstvenosti. Predmet ima po našem mnenju po vstopu Slovenije v Evropsko skupnost še večjo težo, saj se morajo dijaki zavedati, da je slovenščina ne samo uradni jezik naše države, ampak tudi eden izmed uradnih jezikov evropske družine. Slovenščina, kot predmet v srednjih šolah, torej igra pomembno vlogo pri dviganju narodne zavesti in pripadnosti.

4.6 Sociologija

Predmet se poučuje v:
- gimnazija
- 70 ur

Opredelitev predmeta:
Namen predmeta sociologije je, da dijakinje in dijake opremi s tistimi znanji in spretnostmi, ki so pomembni in potrebni za razumevanje lastnega osebnega življenja kot tudi za razumevanje širših družbenih pojavov in procesov, ki presegajo izkušnjo posameznice in posameznika. V demokratični družbi je sposobnost posameznikov in posameznic za odločanje in zavedanje posledic svojega delovanja (ali nedelovanja) odločilnega pomena. Zato morajo razviti sposobnosti, da družbe ali dejanj posameznikov in posameznic ne presojajo zgolj z vidika omejene lastne izkušnje, ampak da se odtrgajo od samoumevnosti vsakdanjega življenja in pogledajo na dogodke in pojave iz širše družbene in kulturne perspektive, ki temelji na načelih znanstvenega spoznavanja.

Pri analiziranju družbenih dogodkov in pojavov ter individualnih odločitev razvijajo razumevanje, da okoliščine, v katerih delujejo, niso zgolj naključen splet dogodkov, ampak potekajo po določenih družbenih in kulturnih vzorcih. Razumejo pa tudi, da delovanje ljudi ni določeno samo s temi okoliščinami, temveč da so ljudje hkrati tudi sami njihovi ustvarjalci. Ta znanja in spretnosti omogočajo dijakinjam in dijakom, da se tvorno vključijo v družbo in

sodelujejo pri njenih pomembnih odločitvah na podlagi znanstvenih spoznanj in znanstvenih evidenc, omogočajo pa tudi boljše razumevanje osebnih odločitev in doživljanj. Sociologija tako usposablja dijake in dijakinje za samostojno uporabo ključnih sociooloških idej in ustreznih metod pri analizi družbenih pojavov in lastnega življenja in omogoča tvorno vključevanje v družbo. Posebej omogoča spoznavanje in analizo slovenske družbe, vendar pa usmerja analitično pozornost dijakov in dijakinj tudi na temeljne značilnosti drugih sodobnih družb in kultur (Učni načrt Sociologija, 2008: 5).

Učne vsebine:

Učne vsebine pri predmetu Sociologija se delijo na naslednje vsebinske sklope:

- *Posameznik-družba-sociologija,* kjer dijaki analizirajo vsakodnevne družbene pojave z vidika vpetosti v družbene in kulturne okoliščine in ocenijo vlogo posameznika/posameznice v njih; razlikujejo med vsakodnevnim in sociološkim obravnavanjem družbenih vprašanj; pojasnijo dinamičnost družbe na različnih konkretnih področjih; znajo pojasniti različne pristope pri opredelitvi predmeta sociologije in načinov raziskovanja družbe ter različne pristope pri pojasnjevanju vloge posameznika oziroma posameznice v družbi;
- *Identiteta in kultura,* kjer dijaki pojasnijo proces socializacije (kot proces interakcije) z vidika posameznice/posameznika in družbe in presodijo specifičnost procesa socializacije v sodobnih družbah; pojasnijo in presodijo vpliv različnih družbenih kontekstov in skupin (dejavnikov socializacije) na proces socializacije; pojasnijo načine poteka socializacije in spreminjanje pomena in vlog življenjskih obdobij v različnih družbah in kulturah; pojasnijo pomen kulture pri oblikovanju identitet, kulturo kot način življenja, analizirajo pomen vrednot, norm, navad, nadzora in sankcij za delovanje posameznic in posameznikov ter družbe ter vzroke za spreminjanje in pluralizacijo kultur v sodobnih družbah; analizirajo in presojajo odnos do lastne kulture, subkulture in drugih kultur;
- *Družbene različnosti in neenakosti,* kjer dijaki pojasnijo pomen pripisanih in pridobljenih položajev: spol, starost, etnično pripadnost, razred, za posameznika in družbe in ocenijo njihov vpliv v sodobnih družbah; pojasnijo družbeno stratifikacijo (slojevitost) in njene različne razlage in jih uporabljajo za presojo družbene stratifikacije v sodobni družbi; pojasnijo vzroke in različne razlage revščine in socialne izključenosti in jih uporabljajo za presojo v sodobnih družbah;
- *Odločanje v skupnosti,* kjer dijaki raziščejo povezanost med močjo, politično oblastjo in odločanjem v skupnosti. Poznajo načela delovanja moderne države, značilnosti in dileme demokracije. Znajo pojasniti in presoditi pomen in način delovanja različnih subjektov v procesu odločanja znotraj države in v mednarodnem prostoru;
- *Izzivi sodobnega sveta,* kjer dijaki pojasnijo globalizacijo kot protisloven proces in njen vpliv na različna področja življenja in ocenijo priložnosti in glavne dejavnike tveganja razvoja sodobnih družb ter
- *Načini in metode raziskovanja v sociologiji,* kjer dijaki razumejo značilnosti družboslovnega raziskovanja, poznajo različne metode in tehnike raziskovanja ter se usposobijo za uporabo in izdelavo raziskovalne naloge. V osnovnem delu se usposobijo za izdelavo enostavnejšega raziskovalnega načrta ali krajše raziskovalne naloge, v maturitetnem delu pa za izdelavo zahtevnejše raziskovalne naloge (Učni načrt Sociologija, 2008: 18–19).

Pri predmetu Sociologija dijaki razvijejo občutljivost za zaznavanje družbenih vprašanj, procesov in pojavov; razumevanje družbenih in individualnih vprašanj v kontekstu širše družbene in kulturne perspektive; sposobnost razumevanja temeljnih sociooloških koncepcij in teoretičnih pristopov ter njihove uporabe pri razumevanju in pojasnjevanju družbenih pojavov; sposobnosti refleksije lastnega socialnega položaja in oblikovanja stališč, prepričanj, predsodkov in delovanj kot temelja za vključevanje v družbeno življenje ter za strpno in odgovorno ravnanje; sposobnost razumevanja večplastnosti in kompleksnosti družbenega in osebnega življenja posameznika/posameznice in zmožnost večplastnega in kompleksnega obravnavanja konkretnih družbenih procesov in pojavov ter osebnih težav; sposobnosti kritičnega, na znanju utemeljenega odnosa do družbenega delovanja; sposobnost za analizo in kritično vrednotenje različnih podatkov in izsledkov družboslovnih raziskav in različnih vrst informacij, gradiv in virov; sposobnost izdelave enostavnejših sociooloških raziskav; sposobnost strokovnega, argumentiranega in strpnega izražanja lastnih stališč; sposobnost empatije in strpnost do različnosti; sposobnosti za demokratično državljanstvo ter sposobnost povezovanja sociooloških znanj s spoznanji z drugih znanstvenih področij in humanistike (Učni načrt Sociologija, 2008: 6).

Sklep:
Pri analizi kurikula predmeta Sociologija sicer bolj ali manj posredno naletimo na elemente domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva, vendar menimo, da bi ti elementi morali biti zastopani v večji meri. Predlagamo tudi, da se ohlapni napotki profesorjem o podajanju domovinskih in državljanskih tem strožje določijo; v same vsebinske sklope pa bi se lahko (glede na naravo predmeta) dodale tudi bolj neposredne teme o slovenski družbi, delovanju države, moči, politiki itd., vključili pa bi lahko tudi slovenske avtorje.

4.7 Umetnostna zgodovina

Predmet se poučuje v:
- gimnazija
- matura (280 ur)

Opredelitev predmeta:
Namen predmeta je predstaviti najpomembnejše likovne umetnine, ki oblikujejo dijakov pogled na estetske in vsebinske vrhunce posameznih zgodovinskih obdobij in na njihov razvoj. S tem predmet privzgaja občutek za resnične likovne vrednote in spodbudi zanimanje za likovne stvaritve in kritičnost do njih. Pouk umetnostne zgodovine prepletajo prvine temeljnih teoretičnih spoznanj (kronologija slogov, osnovna terminologija), predstavitve najvidnejših umetnikov, kritično preverjanje ob spomenikih (razstave, ekskurzije) in seminarsko-raziskovalno delo (seminarske naloge, raziskovalne naloge in referati). Pri predmetu se dijak izobrazi za različne študije humanističnih in družboslovnih usmeritev. Predmet predstavlja slovenske spomenike in evropsko ustvarjalnost kot prostor umetnostnih vplivov. Z vidika domovinske in državljanske vzgoje predmet umetnostna zgodovina dijaku: predstavi slovensko umetnostno dediščino in posebej spomenike iz ožjega domačega okolja izostri občutljivost za stvaritve preteklosti in s tem za vrednotenje, skrb in varovanje le-teh pripomore k samorazumevanju, nacionalni samozavesti in zavesti o prispevku starejših in mlajših rodov slovenskih ustvarjalcev v kulturno zakladnico Evrope.

Učne vsebine:
Predmet sestavljajo naslednji vsebinski sklopi: *Uvod v umetnostno zgodovino; Prazgodovinska umetnost; Umetnost kamene dobe; Umetnost starega veka – umetnost starih civilizacij; Umetnost starega veka – antična umetnost* (znotraj tega Rimska umetnost na področju današnje Slovenije)*; Umetnost srednjega veka* (znotraj tega Starokrščanska umetnost in umetnost zgodnjega srednjega veka na Slovenskem; Romantika na Slovenskem; Gotika na Slovenskem)*; Umetnost novega veka* (znotraj tega Renesansa na Slovenskem; Barok na Slovenskem; Rokoko na Slovenskem) ter *Umetnost 19. in 20. stoletja* (znotraj tega Neoklasicizem na Slovenskem; Historični slogi v arhitekturi na Slovenskem; Romantika in bidermajer na Slovenskem; Realizem na Slovenskem; Impresionizem na Slovenskem; Secesija na Slovenskem; Arhitektura prve polovice 20. stoletja na Slovenskem; Arhitektura druge polovice 20. stoletja na Slovenskem; Slovensko slikarstvo in kiparstvo prve polovice 20. stoletja; Slovensko slikarstvo in kiparstvo druge polovice 20. stoletja).

Za sodoben pouk umetnostne zgodovine so pomembne umetnostno-zgodovinske ekskurzije in obiski razstav, retrospektivnih razstav, ateljejev, arheoloških izkopanin, konservatorskih projektov, restavratorskih delavnic itd. S tem dijak spoznava kulturno dediščino in pridobiva smisel za vrednotenje in ohranjanje le-teh. V povezavi z drugimi predmeti, npr. s književnostjo, filozofijo, zgodovino, glasbo idr., lahko dijaki pripravijo tudi teoretično zasnovane projekte, raziskave (npr. umetnostni viri za spomenik v domačem kraju, pisna zapuščina umetnikov itd.). Navežejo lahko tudi stik z izvajalci strokovnih projektov v različnih ustanovah in sodelujejo v mladinskih raziskovalnih projektih in taborih. Kot vpogled v eno najstarejših in najpomembnejših ustvarjalnih poti umetnostna zgodovina zelo pripomore k razumevanju človeške zgodovine in družbe. V tem smislu se predmet povezuje z zgodovino in sociologijo, prek ustvarjalnega prispevka z literarno in glasbeno umetnostjo, prek refleksije umetnosti pa s filozofijo in estetiko (Učni načrt Umetnostna zgodovina, 2008).

Sklep:
Razvidno je, da so vsebine in operativni cilji predmetnika orientirane tudi k proučevanju in prepoznavanju slovenskega vpliva na umetnost in umetnosti v Sloveniji. Tudi v vsebinskih sklopih predmeta Umetnostna zgodovina so posebej izpostavljene podpoglavja, ki se nanašajo neposredno na slovensko tradicijo in kulturo ter s tem pri dijaku krepijo nacionalno zavest.

4.8 Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem

Predmet se poučuje v:
- gimnazija
- izbirni predmet (2 x 35 ur)

Opredelitev predmeta:
Vodilna ideja predmeta je poznavanje likovne umetnosti na slovenskih tleh, razumevanje njenega razvoja, vpetosti v evropski umetnostni prostor, njene družbene vloge in nacionalnega pomena. Izbirni predmet iz Umetnostne zgodovine: Umetnost na Slovenskem ponuja zaokrožen pogled na umetnost v Sloveniji od prazgodovine do danes, pri čemer so

učne vsebine in cilji zastavljeni tako, da razvijajo interes za slovensko umetnost in umetnostno dediščino ter omogočajo aktiven pristop v razumevanju in vrednotenju umetnosti. Ob predstavitvi in objektivni interpretaciji ključnih umetnostnih spomenikov, smeri in pojavov na področju današnje Slovenije odpira možnosti različnega razumevanja, primerjanja in vrednotenja likovne umetnosti, ki se je oblikovala iz domače ustvarjalnosti in tujih umetnostnih pobud. Poudarek je na tistih vidikih, ki določajo specifiko oziroma identiteto slovenske likovne umetnosti in jo postavljajo v kritično in dialoško razmerje do spomenikov svetovne umetnosti.

Z izbranimi temami dijak ob vrhunskih umetninah oblikuje pogled na estetiko, slogovne smeri in ikonografske teme posameznih zgodovinskih obdobij in razvija sposobnost za razumevanje sodobnih umetnostnih pojavov. Umetnost na Slovenskem kot izbirni predmet iz umetnostne zgodovine posebej izpostavlja: poznavanje prvin umetnostne teorije, sloga in ikonografije ob analizi ključnih umetnostnih spomenikov; razumevanje razvoja likovne umetnosti kot tvornega segmenta kulturnega razvoja na Slovenskem; krepitev zavesti o pomenu kulturne dediščine in oblikovanje lastnih stališč do skrbi za zanjo; razvijanje občutka za lepo, kakovostno in izvirno v umetnosti; nastanek meril za presojanje umetnostnih pojavov, pomena vizualnih medijev in vloge umetnosti v sodobni družbi; aktivno spoznavanje, doživljanje in vrednotenje spomenikov ožje okolice – domačega kraja, regije; praktično uporabo teoretično pridobljenega znanja, ugotovitev s terena in dijakovega dela v projektnih, predstavitvah in raziskovalnih nalogah; oblikovanje zaokroženega pogleda na umetniško ustvarjalnost kot univerzalen način človekovega izražanja v preteklosti in sedanjosti; izražanje individualnosti in kreativnosti, konstruktiven dialog in kulturo strpnosti (Učni načrt Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem, 2008: 5).

Učne vsebine:
Vsebinski sklopi pri predmetu Umetnostna zgodovina: *Umetnost na Slovenskem so: Uvod v umetnost na Slovenskem; Prazgodovinska umetnost na področju današnje Slovenije; Rimska umetnost na področju današnje Slovenije; Starokrščanska umetnost in umetnost zgodnjega srednjega veka na Slovenskem; Romanika na Slovenskem; Gotika na Slovenskem; Renesansa na Slovenskem; Barok na Slovenskem; Umetnost 19. stoletja na Slovenskem; Slovenska umetnost na prelomu stoletij* ter *Umetnost 20. stoletja na Slovenskem*.

Cilji pri izbirnem predmetu Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem so, da dijak predstavi slovensko umetnost – umetnostno dediščino in sodobno likovno ustvarjalnost – in budi zanimanje zanjo; razvija občutljivost za lepoto, doživljanje in razumevanje umetnin; oblikuje sposobnost vrednotenja umetnostne dediščine in razumevanja njene vloge v okviru identitete slovenskega naroda; krepi zavest o nacionalni umetnostni identiteti kot vrednoti v sodobnih globalizacijskih procesih; predstavi povezavo in soodvisnost med ustvarjanjem, umetniškim delom in družbenim okoljem; izostri pogled na umetnostno dediščino domačega kraja, širšega domačega okolja, regije; vzbuja interes za različne oblike izražanja in ga navaja na strpnost ter kritično sprejemanje stališč do umetnosti in na kulturo dialoga; razvija sposobnost besednega izražanja v opisovanju umetniških del in pojavov, utemeljevanja stališč, meril in pogledov na likovno umetnost; predstavi različne izraze likovne ustvarjalnosti in spodbuja ustvarjalnost; uči pravilne uporabe različnih virov ter aktivno in kritično iskanje in vrednotenje informacij; razvija sposobnost samostojnega učenja in oblikovanja konceptov;

pripravlja avtonomna merila za presojo vloge likovne umetnosti in vizualnih medijev v sodobni družbi (Učni načrt Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem, 2008: 6).

Poleg tega dijak oblikuje pozitiven odnos do slovenske kulturne in umetnostne dediščine; razvije zavest o zgodovinskem razvoju likovne umetnosti na Slovenskem in njeni vpetosti v evropski prostor; razume vlogo likovne umetnosti v družbenem dogajanju in razvije interes za sodobno likovno dogajanje na Slovenskem; pozna reprezentativne spomenike slovenske likovne umetnosti; zna predstaviti pomembna likovna dela iz domačega okolja; izoblikuje pristop k likovnemu delu ter samostojno vsebinsko, oblikovno in slogovno analizira likovna dela; samostojno prepoznava povezave med likovno umetnostjo in drugimi predmetnimi področji; je motiviran za samostojno obiskovanje muzejev, galerij, razstav in umetnostnih spomenikov; se usposobi za uporabo različnih umetnostnozgodovinskih virov ter kritično razmišlja o problemu nacionalnega in globalnega v likovni umetnosti in kulturi (Učni načrt Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem, 2008: 12).

Sklep:
Na podlagi vsebinske analize kurikula izbirnega predmeta Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem lahko zapišemo, da se vse priporočene obravnavane vsebine neposredno povezujejo z elementi domovinske in državljanske vzgoje. Temu sledijo tudi cilji opisanega izbirnega predmeta; predmet dijaku omogoča vpogled v dela slovenskih avtorjev umetnostne zgodovine, kar dijaka ozavešča o slovenski kulturni tradiciji in mu krepi nacionalno pripadnost. Poleg tega je izbirni predmet Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem interdisciplinarno naravnan predmet, kar pomeni, da lahko z medpredmetnim povezovanjem elemente domovinske in državljanske vzgoje intenzivneje vključimo v učne vsebine drugih predmetov srednješolskega izobraževanja.

4.9 Zgodovina

Predmet se poučuje v:
- gimnazija
- splošna (280 ur); klasična (350 ur); strokovna (210 ur)

Opredelitev predmeta:
Vsebinska zasnova učnega programa zajema temeljne zgodovinske pojave in procese, ki pomenijo osnovo zgodovinske vednosti in so pogoj za razumevanje kulturnega in civilizacijskega razvoja človeštva. Poudarek je na gospodarsko-socialnih in kulturnozgodovinskih temah. Učni načrt je obogaten z vsebinami iz vsakdanjega življenja, prikazom materialnih in duhovnih dosežkov človeštva v posameznih zgodovinskih obdobjih. Odprt je predvsem v evropski kulturnozgodovinski okvir, pri določenih procesih pa tudi v zunaj evropski svet. Slovenska zgodovina, zgodovinske izkušnje in kulturna dediščina so umeščene v širši srednjeevropski in evropski prostor. To omogoča boljše razumevanje vplivov na dogajanja in njihovo medsebojno povezanost, to pa ustreznejše povezovanje obče in narodne zgodovine in daje bolj celovit pogled na zgodovinska dogajanja in procese. S tem dobiva domača zgodovina pravi pomen in razsežnost. Glede na dosedanjo zgodovinsko izkušnjo Slovencev (pa tudi drugih narodov) ima zgodovina pomembno vlogo tudi pri oblikovanju narodne zavesti in narodne identitete. V tem smislu je eden od splošnih ciljev

predmeta razvijanje zanimanja za zgodovinsko preteklost in sedanjost slovenskega naroda in njegovih dosežkov ter na podlagi tega oblikovanje zgodovinske zavesti o slovenski narodni identiteti in pripadnosti državi (Učni načrt Zgodovina, 2008).

Učne vsebine:
Glede na to, da je predmet zgodovine, eden izmed pomembnejših, če ne celo najpomembnejši predmet za podajanje domovinskih in državljanskih vsebin navajamo širše vsebine in znotraj posameznega sklopa označimo podpoglavja domovinske in državljanske edukacije.

- *Prazgodovina in stari vek* (obvezne širše teme: Prazgodovinska in antična kulturna dediščina na Slovenskem);
- *Srednji vek, doba humanizma in renesanse, doba absolutizma, začetki industrializacije* (obvezne širše teme: Razvoj zgodovinskih dežel in Slovenci; izbirne širše teme: Načini življenja na podeželju in v mestih na tleh današnje Slovenije od 11. do 18. stoletja);
- *19. stoletje* (obvezne širše teme: Slovensko nacionalno oblikovanje; izbirne širše teme: Razvoj družbe na Slovenskem v 19. stoletju);
- *20. in 21. stoletje* (obvezne širše teme: Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju; izbirne širše teme: Spreminjajoči se načini življenja na Slovenskem po drugi svetovni vojni).

Nekoliko podrobneje poglejmo temo Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju, ki je z vidika te analize najpomembnejša, saj se neposredno navezuje na polpreteklo zgodovino Slovencev in nastajanje ter osamosvajanje naše države. Cilji in pričakovanja pri tej temi so, da dijaki primerjajo posamezna obdobja slovenske politične zgodovine in ugotavljajo, v čem je bil napredek v položaju slovenskega naroda; oblikujejo argumentirano mnenje o dosežkih reševanja obmejnih vprašanj; utemeljijo dejavnike, ki so vodili do rojstva samostojne države; sklepajo o vključevanju v evropsko povezavo; ugotavljajo položaj in težave zamejcev, zdomcev in izseljencev ter uspehe njihovega delovanja ter presodijo položaj manjšin v Republiki Sloveniji iz različnih zornih kotov (Učni načrt Zgodovina, 2008: 53).

Pri predmetu Zgodovina dijaki pridobijo socialne in državljanske kompetence, kot so: z usvajanjem znanja o večkulturni evropski družbi ter o njenih glavnih socialnih, ekonomskih in političnih prelomnicah; z umeščanjem nacionalne v evropsko kulturno identiteto; s spodbujanjem medkulturnega dialoga in strpnosti; z razvijanjem kulture dialoga z upoštevanjem in spoštovanjem drugačnih pogledov in stališč in z zagovarjanjem svojih pogledov in stališč in argumentov zanje; z razvijanjem pripravljenosti za premagovanje predsodkov in stereotipov; z razvijanjem in spodbujanjem pozitivnega odnosa do demokracije, do spoštovanja človekovih pravic, enakosti in do odgovornega in kritičnega državljanstva; s poznavanjem temeljnih mednarodnih dokumentov, v katerih so zapisane in opredeljene pravice človeka in državljana; s poznavanjem preteklih in sodobnih dogodkov in gibanj v slovenski, evropski in svetovni zgodovini; s poznavanjem ciljev različnih socialnih in političnih gibanj; s poznavanjem evropske integracije in struktur Evropske unije; z razumevanjem in spoštovanjem različnih ver in etničnih skupin; s spoštovanjem demokratičnih načel in s pripravljenostjo sodelovanja v demokratičnem parlamentarnem sistemu. Kulturno zavest pa lahko pri dijaku krepimo z oblikovanjem zavesti o lokalni, nacionalni in evropski kulturni dediščini; s spodbujanjem pozitivnega odnosa do lokalne, nacionalne in evropske kulturne dediščine; s spodbujanjem pozitivnega odnosa do pomena

ohranjanja in varovanja kulturne dediščine; s spodbujanjem spoštovanja do kulturne različnosti in medkulturnega dialoga (Učni načrt Zgodovina, 2008: 11–12).

Sklep:
Vsebinska analiza kurikula predmeta Zgodovina je pokazala, da se znotraj posameznih učnih sklopov pojavljajo podpoglavja, ki se neposredno povezujejo z slovensko zgodovino, tradicijo, mejniki, pomembnimi dogodki; v zadnji učni sklop (20. in 21. stoletje) zajema tudi podpoglavje Razvoj slovenskega naroda v 20. stoletju, ki se nanaša na slovensko polpreteklo zgodovino. Slabost je, da se ta tema poučuje tik pred zaključkom srednješolskega izobraževanja (lahko se zgodi, da zmanjka časa), poleg tega pa je zastavljena precej široko. Pri temeljnem predmetu kot je Zgodovina je vsekakor nujna prenova predmetnika v duhu polpretekle zgodovine in dodatno umeščanje domovinskih in državljanskih elementov (na primer poznavanje zgodovine slovenske zastave, grba, himne, zaslužnih Slovencev, itn.). Menimo, da je ravno poznavanje polpretekle zgodovine, obdobje osamosvajanja in formiranja samostojne države Slovenije ključno za razvoj nacionalne zavesti, pripadnosti ter razvijanju domovinskega in državljanskega čuta ter nenazadnje krepitvi aktivnega državljanstva pri dijakih. Poleg tega predlagamo, da pri poučevanju te tematike profesorji vključijo tudi lokalne akterje, ki so aktivno sodelovali pri osamosvajanju in nastajanju naše samostojne države.

4.10 Obvezne izbirne vsebine

Obvezne izbirne vsebine so dejavnosti, določene v 33. členu Zakona o gimnazijah, ki jih šola ponuja dijakom z veliko mero avtonomije, izvaja pa praviloma v strnjeni obliki, zato obvezne izbirne vsebine ne smejo biti niti predmeti, niti nadomestilo za pouk, niti s strogim učnim načrtom omejene dejavnosti. V prvih treh letnikih je predvidenih po 90 ur obveznih izbirnih vsebin, v 4. letniku pa 30 ur. Obvezne izbirne vsebine se delijo na: vsebine, obvezne za vse, vsebine, obvezne za tip gimnazije in vsebine po dijakovi prosti izbiri. V nadaljevanju navajamo samo tiste izbirne vsebine, ki imajo določene domovinske in državljanske elemente ali pa glede na teoretična izhodišča lahko nudijo tudi domovinske in državljanske elemente (Portal MŠŠ, 2014).

- *Za vse tipe srednješolskega izobraževanja*

1) Državljanska kultura
Obvezna izbirna vsebina Državljanska kultura se izvaja za vse tipe srednješolskega izobraževanja v trajanju 15 ur. Cilji te obvezne vsebine so seznanitev dijakov s temeljnimi pojmi s področja političnega, pravnega in ekonomskega sistema Republike Slovenije in navajanje na uporabo le-teh, ob upoštevanju družbene opredeljenosti, nastanka, razvoja in aktualne vsebine; širitev znanja in usposabljanje za kritično analizo sodobne slovenske družbe; razvijanje miselnih in izraznih sposobnosti, uporaba pojmov, kategorij, sintetiziranje idej; razvijanje stališč in obnašanj, ki so primerna za vključevanje v družbo, vzpodbujanje vrednot demokratične politične kulture: vzpodbujanje individualnosti, kritičnosti, tolerance, ob razvijanju kulture dialoga in sposobnosti argumentiranja ter razvijanje zavesti o civilizacijskih, družbenih in drugih problemih in ob tem razvijanje zmožnosti samostojnega presojanja (Portal MŠŠ, 2014).

Vsebinski sklopi, s katerimi se seznanijo dijaki pri tej obvezni izbirni vsebini so *Ustavna ureditev Republike Slovenije; Država; Posameznik, družba, država; Politični sistemi* in *Ekonomski sistem Republike Slovenije*. Metode dela v okviru vsebine državljanska kultura ne smejo biti toge, ampak odprte in dinamične. Komunikacija pri pouku državljanska kultura je več kot golo posredovanje znanja. Demokratičnega vedenja se najbolje naučimo v demokratičnem okolju, ki spodbuja enakopravno sodelovanje, tako da učenci lahko odkrito povedo svoje mnenje in o njem razpravljajo (Portal MŠŠ, 2014).

2) Kulturno-umetniške vsebine

Vključujejo in povezujejo dejavnosti v glasbi, likovni dejavnosti, filmski, plesni, gledališki dejavnosti in besedni umetnosti ter dejavnosti spoznavanja in ohranjanja naravne dediščine. Poleg rednega kulturno-umetniškega dela v skupinah šola vključi v ta okvir organizirane obiske kulturnih prireditev, prikaz rezultatov kulturne dejavnosti šole ter spoznavanje kulturne dediščine v ožjem in širšem okolju: nastopi kulturnih skupin gimnazij za vrstnike in javnost; srečanje z umetniki (pesniki, pisatelji, slikarji, glasbeniki, plesalci ...) in pogovor o njihovem ustvarjalnem delu; obiski gledaliških predstav in koncertov ter pogovori z njihovimi ustvarjalci; ogledi filmskih stvaritev in pogovori o teh; vrednotenje programov; pripravljeni in vodeni obiski likovnih razstav in srečanja z likovnimi umetniki; organizacija izmenjave kulturnih programov med šolami; aktivnosti za spoznavanje, ohranjanje in obujanje kulturne dediščine v okolju (ljudski običaji, šege, navade, opravila), aktivnosti za spoznavanje in ohranjanje naravne dediščine, naravnih in krajinskih parkov ter raznolikosti vrst; ekskurzije; organizacija tekmovanj v poznavanju kulturne preteklosti naroda in drugih narodov; dejavnosti za kulturno proslavljanje pomembnih praznikov (Portal MŠŠ, 2014).

3) Športni dnevi

So množične celodnevne športne dejavnosti, ki imajo pomembne vzgojno-izobraževalne učinke. Smiselno morajo biti razporejeni v vsem letu in namenjeni vsem dijakom. Njihov osnovni namen je fiziološka učinkovitost, poučnost, sprostitev in zabavnost. Posebno pomembno je sodelovanje med dijaki in učitelji celotnega učiteljskega zbora. Svetovne usmeritve dajejo prednost dejavnostim v naravi, pri tem pa je poudarjeno človekovo prilagajanje naravi in ne nasprotno. Športni dnevi morajo biti vsebinsko pestri, s primerno stopnjo gibalne obremenitve in povezani z naravoslovnimi, kulturnimi in ekološkimi dejavnostmi. Športni dnevi v naravi dajejo obilo možnosti, da športne vsebine obogatimo z vsebinami drugih predmetnih področij (biologija, zemljepis, zgodovina, slovenski jezik, fizika, kemija...), zato je smiselno v pripravo pritegniti tudi učitelje teh predmetov (Portal MŠŠ, 2014).

- *Za tip gimnazije*

1) Vsebine s projektnim delom (obvezne za tip tehniške in ekonomske gimnazije).

So medpredmetno, večpredmetno ali predmetno obarvane teme. Veliko vlogo pri izbiri teme imajo dijaki, ki so avtorji projekta. Izbirna vsebina ima velik potencial ob uvedbi usmerjenega raziskovalnega dela v domoljubne teme (Portal MŠŠ, 2014).

2) Ekologija (obvezne v glasbeni in plesni smeri umetniške gimnazije)
Pri tej obvezni izbirni vsebini dijaki spoznajo: odnose med živimi bitji in njihovim okoljem; načine onesnaževanja vode, kopnega in zraka; vpliv tehnologij, tehnik in drugih dejavnosti na okolje; vpliv sodobnega gospodarjenja na naravne ekosisteme. Dijaki oblikujejo pozitiven odnos do narave. Glede na teoretična povezovanja domovinske in državljanske edukacije in spoštovanje nacionalne krajine lahko v izbirno vsebino vnesemo elemente poudarjanja ohranjevanja naše domovine (Portal MŠŠ, 2014).

3) Ljudski plesi (obvezne za plesno smer umetniške gimnazije),
Pri tej obvezni izbirni vsebini dijaki spoznajo plesno izročilo naših rodov, pri teoretičnem delu spoznajo ljudski ples, kulturno-političnimi in gospodarsko-socialnimi značilnostmi, ki so vplivale na razvoj ljudskega plesa, predvsem pa z njegovo vlogo v vsakdanjem življenju ter se naučijo posameznih plesnih tipov (Portal MŠŠ, 2014).

- *Obvezne izbirne vsebine – prosta izbira dijakov (obvezna ponudba šole)*

1) Medpredmetne vsebine z ekskurzijo, taborom itd.
Cilji naj bodo usklajeni z učnimi načrti posameznih predmetov ali medpredmetnih tem (znanje, razumevanje, uporaba, analiza, sinteza, vrednotenje). Ekskurzijo oz. tabor organiziramo takrat, ko je to koristno za boljše razumevanje snovi, poživitev pouka ali povečanje zanimanja. Tako se dijaki seznanijo z določeno osebo, skupnostjo, objektom, organizacijo, procesom dela, naravnimi in kulturno-zgodovinskimi znamenitostmi. Ekskurzija omogoča doseganje različnih ciljev, od izobraževalnih do vzgojnih. Ekskurzije naj bodo medpredmetne ali enopredmetne. Vsebinsko in časovno naj se čim bolj ujemajo z učno vsebino. Terensko delo naj poteka po različnih metodah dela v naravi in v naseljih. V sklopu predmeta bi bilo za dodajanje domovinskih in državljanskih elementov smiselno vključiti obvezne vsebine obiskov objektov, osebnosti, organizacijo ipd., ki ima velik pomen za narodnostno identiteto (Portal MŠŠ, 2014).

2) Športni tabori in šola v naravi
Šola mora v okviru obveznih izbirnih vsebin, poimenovanih dijakova prosta izbira, ponuditi dijakom šolo v naravi. Športne vsebine so sestavni del vseh integriranih oblik pouka v naravi. Izvede jih, če je prijavljeno ustrezno število dijakov po normativih za oblikovanje skupin. Vključevanje dijakov v te programe je prostovoljno. Šola v naravi in športni tabori so integralni pedagoški proces, ki poteka zunaj kraja šolanja. Šola v naravi je izjemna priložnost za spodbujanje pozitivnih medsebojnih odnosov v skupini in omogoča boljše spoznavanje in drugačno sodelovanje učiteljev in dijakov. V programu šole se prepletajo vsebine športa, naravoslovja, družboslovja, glasbenega ali likovnega izražanja. Eden od osnovnih namenov je ob športnem udejstvovanju spodbujati čustven, kulturen in odgovoren odnos do narave ter naravne in kulturne dediščine (Portal MŠŠ, 2014).

4.11 Ugotovitve

Vsebinska analiza kurikulov predmetov iz družine humanizma in družboslovja srednješolskega izobraževanje je pokazala, da se elementi domovinske in državljanske vzgoje pojavljajo v tematskih učnih slopih pri različnih predmetih, vendar v omejenem obsegu (posebej izpostavljamo ključne predmete Slovenščino, Geografijo in Zgodovino). Ugotavljamo, da se te vsebine v večji meri pojavljajo proti koncu srednješolskega izobraževanja in pri dodatnih urah izobraževanja – kot izbira za maturo. Slovensko tradicijo in nacionalno kulturo pa lahko dijaki dobro spoznajo tudi pri predmetu Glasba in (sicer izbirnem) predmetu Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem. Izpostaviti želimo tudi obvezne izbirne vsebine, in sicer še posebej Državljansko kulturo, ki je predvidena za vse tipe srednješolskega izobraževanja, vendar v obsegu (le) 15 ur; kljub temu pa se po svojih vsebinskih elementih še najbolj približa domovinski in državljanski edukaciji. Vendar pa se domovinske in državljanske vsebine ne izvajajo zgolj znotraj enega izbirnega predmeta. Poleg predmetnega pristopa k domovinskim in državljanskim vsebinam obstaja še medpredmetni pristop in vsešolski pristop. Poleg medpredmetnih vsebin pa so izrednega pomena tudi vsešolske vsebine, ki jih lahko posamezna šola oblikuje v duhu domovinskih državljanskih vrednot. Tako lahko predlagane vsebine, kot so praznovanje kulturnih in nacionalnih praznikov, recitali, šolske predstave, krožki, taborniki, raziskovalne naloge, sodelovanje v društvih, šolski krožki in druge spretnosti in znanja, ki jih je posamezen dijak v določenemu fondu ur obvezan opraviti, umesti v okvir domovinskih in državljanskih vsebin. Sem spada obiskovanje kulturnih in naravnih znamenitosti Slovenije, obeleževanje državnih praznikov z aktivnostmi z domoljubnimi elementi, oblikovanje krožkov, ki po vsebini vključujejo domovinske in državljanske elemente, razpisovanje raziskovalnih nalog na tematiko domovine in (aktivnega) državljanstva, razobešanje slovenske zastave v šoli, predvajanje državne himne ob praznovanjih in tako naprej.

Pri analizi vsešolskega pristopa smo ugotovili, da le-ta pri podajanju domovinskih in državljanskih vsebin zajema izredno širok spekter delovanja in dogajanja znotraj šole. Izobešanje državnih simbolov (zastave, grba), petje himne ob raznih druženjih in proslavah, dosledno praznovanje vseh državnih in kulturnih praznikov, vedenje učiteljev in poudarjanje narodovih dosežkov ob vsaki priliki, obiskovanje naravnih, kot tudi drugih državnih znamenitosti ter ostale domovinske in državljanske dejavnosti. Institucionalizacija vsešolskega pristopa bi tako po eni strani omogočila enotni razvoj domovinske in državljanske zavesti v vseh šolah v Sloveniji, po drugi strani pa lahko ogrozi avtonomnost in specifiko posamezne šole in njenih zaposlenih. Vsešolski pristop tako ostaja neizkoriščen potencial, ki bi ga bilo s posebno strategijo potrebno bolje uporabiti. Vsekakor menimo, da bi se lahko elementi domovinske in državljanske vzgoje ter aktivnega državljanstva v še večji meri in intenzivneje vključili v tematske sklope pri posameznih predmetih in tudi pri medpredmetnem povezovanju. Zato apeliramo na profesorje, da dajejo večji pomen slovenski pretekli in polpretekli zgodovini ter izkoristijo privilegij dostopnosti do ljudi, ki so aktivno sodelovali v obdobju osamosvajanja ter formiranja Slovenije. Dejstvo je namreč, da je potrebno poznati zgodovino in tradicijo domovine, da lahko razvijemo nacionalno zavest in pripadnost skupni entiteti. Glede na to, da dijaki ob koncu srednješolskega izobraževanja postanejo polnoletni državljani z volilno pravico, se moramo zavzemati, da postanejo aktivni državljani z razvito nacionalno zavestjo in sposobnostjo kritičnega mišljenja ter odgovornega ravnanja. Srednje šole pa imajo pri tem zagotovo pomembno vlogo.

5 ZAKLJUČEK

Prenos znanja je eden od vitalnih procesov ohranjanja in razvoja človeške družbe ter hkrati eden najbolj dinamičnih elementov sodobnih družb. Šola je izredno pomembna družbena institucija, kjer poteka prenos znanja, družbenih vrednot, norm in je prostor, v katerem se reproducirata dominantna družbena struktura in kultura, ter je za učence pomemben socializacijski dejavnik.

Svet za kulturno sodelovanje Sveta Evrope (2000: 60–61) pravi, da šola izpolnjuje svoje temeljne naloge na tri načine:

- *prenaša znanje in kompetence prihodnji generaciji*, saj člani družbe za sodelovanje v družbenem, ekonomskem, političnem in kulturnem življenju potrebujejo osnovne kompetence, kot so pisanje, branje, znanje matematike, kulturne spretnosti, sposobnost dela v skupini itd.;
- *šola prispeva k neenaki distribuciji družbenega statusa v družbi* oz. ima svojo vlogo pri razporejanju in selekciji, saj učni uspehi učencev določajo njihovo kariero v prihodnosti ter jih glede na njihove intelektualne sposobnosti postavljajo na različne ravni v nadaljnjem izobraževanju in službah; glede na rezultate v šolskem sistemu družba reproducira lastno socialno strukturo in ta družbena neenakost se v liberalnih družbah opravičuje kot razlika v sposobnosti posameznikov;
- *šola ima pomembno vlogo v procesu politične in socialne integracije*, in sicer prav zaradi svoje obvezne narave; k procesu politične in socialne integracije prispeva s pomočjo kurikulov, splošne usmeritve in šolskih pravil na formalni ravni ter vzorcev sporazumevanja in interakcij med učitelji in učenci na neformalni ravni.

Za vsa področja edukacije torej ne velja, da gre le za preprost prenos znanja, kar je še posebej poudarjeno pri pouku družboslovno-humanističnih predmetov, v sklop katerih spada tudi poučevanje o domovinskih in državljanskih vsebinah ter aktivnem državljanstvu, ki veljajo za vzgojne predmete. Tu občasno ne gre toliko za prenos novih znanj kot za odkrivanje, preiskovanje in zlasti preurejanje že delujočih učenčevih predstav, ki jih prevzamejo iz svojega šolskega in zunajšolskega okolja, in ki jim predstavljajo prve interpretacije sveta.

Vzgojni koncept šole ima sicer več ravni (Medveš v Devjak, 2002: 83):

- vzgoja kot politična oz. državljanska vzgoja;
- vzgoja z neposrednim vplivanjem na otrokovo občutje, voljo, ravnanje in hotenje;
- vzgoja z neposrednim vplivanjem, tj. z ustvarjanjem discipline in reda, ki ju zahteva splošno poučevanje (preverjanje znanja in posledično učna uspešnost);
- vzgoja v smislu posrednega voliva na učence, ki ga imajo učiteljevi nazori, sistem vrednotenja, razmišljanja in ravnanja (identifikacija učencev z učitelji in šolo);
- vzgoja, ki nastaja kot posredni učinek na podlagi vzorcev vrednotenja, mišljenja in ravnanj, ki izhajajo iz intelektualne in duhovne strukture znanj ter načinov njihovega posredovanja.

Zatorej bi morala biti domovinska in državljanska vzgoja nujno v veliki meri vpeta v izobraževalni sistem, saj bi tako ob koncu šolanja dobili aktivnega državljana s sposobnostjo kritičnega mišljenja in odgovornega ravnanja. Eden od temeljnih ciljev sodobne edukacije je

namreč prav oblikovanje kritičnega misleca, ki je pogoj za duhovno rast osebnosti in za uspešnost demokracije.

Proučevanje lastne domovine in države je bistveni del spoznavanja samega sebe in oblikovanja pozitivne samopodobe (mladega) človeka. Slednje izhaja iz spoznanja, da lahko kritična razprava, ki je resnično relevantna, poteka samo znotraj določenih referenčnih okvirov. Spoznavanje samega sebe in oblikovanje pozitivne samopodobe sta pomembna smotra vsake dobre edukacije; sta torej v tesni zvezi z oblikovanjem demokratične osebnosti, ki bo sposobna kakovostnega življenja in sobivanja v skupnostih v lastnem kraju, lastni državi in ne nazadnje tudi v globalnem svetu.

Osebna rast, demokracija in pozitivna samopodoba so med sabo tesno povezane vrednote, k zavzemajo najvišja mesta na moralni lestvici, domovinska in državljanska vzgoja ter patriotizem pa so podlaga njihove uresničitve, zato so velikega družbenega pomena in jih je potrebno gojiti tudi v šoli, še posebno pri predmetih, ki se neposredno navezujejo na njih. Domovinska in državljanska zaznamovanost predstavlja neizogiben in pomemben atribut vsakega posameznika.

Na tej točki dodajamo možne ukrepe povečanja zanimanja javnosti in mladih glede domovinskih in državljanskih vsebin:

- z nizom strokovnih besedil vzpodbuditi zanimanje strokovne javnosti o pomembnosti poučevanja domovinskih in državljanskih vsebin ter tako ustvariti klimo zanimanja in nadaljnjega proučevanja tematike;
- sprejeti ukrepe za spodbujanje zanimanja širše javnosti za novejšo slovensko zgodovino in obeleževanje slovenske državnosti;
- potrebno je izdelati strateški pristop o pojavljanju domovinskih in državljanskih vsebin in institucij, ki so s temi vsebinami najbolj pogosto asociirane v (zlasti elektronskih) medijih, pri čemer gre poseben poudarek oblikovanju televizijskih oddaj, elektronskih spletnih strani in orodij za ciljno skupino mladih, pri čemer bi bila prioritetna skupina srednješolci, torej bi morale biti tudi vsebine prilagojene tej starostni kategoriji.

Vsekakor lahko šole učencem in dijakom ponudijo številne priložnosti za razvijanje zavesti o državni pripadnosti, njeni kulturni in jezikovni dediščini ter raznolikosti, hkrati pa spodbujajo strpnost. V šoli posredujejo znanje, usposabljajo veščine ter tudi vzgajajo vrednote. Pri mladih bi morala domovinska in državljanska vzgoja spodbujati in sooblikovati občutek odgovornosti za njen demokratični, pluralno in kulturno odprt ter ekološko uravnotežen razvoj ter ne privzgojiti nekritične in brezpogojne ljubezni do domovine (Vodopivec, 2006: 40). Njeni cilji se prepletajo in dopolnjujejo s cilji domovinske in državljanske vzgoje ter zgodovine (Valič Zupan, 2006: 114), saj naj bi tako vzgojili aktivnega, odgovornega, spoštljivega in strpnega državljana, ki je sposoben neodvisnega razmišljanja in sodelovanja z drugimi ljudmi; hkrati pa bi ga morale zanimati preteklost, sedanjost in prihodnost lastnega naroda ter širšega evropskega in svetovnega prostora.

BIBLIOGRAFIJA

(2005): *Učni načrt za izbirni predmet Državljanska kultura*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Ekonomska zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Filozofija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Geografija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Glasba*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Slovenščina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Sociologija*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Umetnostna zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Umetnostna zgodovina: Umetnost na Slovenskem*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2008): *Učni načrt Zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Domovinska in državljanska kultura ter etika, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Družba, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Geografija, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Slovenščina, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Spoznavanje okolja, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2011): *Program osnovna šola Zgodovina, učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport in Zavod RS za šolstvo.

(2014): *Ministrstvo za izobraževanje znanost in šport*. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/.

Aristotle (1976): *The Nicomachean Ethics*. Harmondsworth: Penguin.

Barrow, R. (1984): *Giving Teaching back to Teachers. A critical introduction to curriculum theory*. Brighton: Wheatsheaf Books.

Berle Lakota, A. (2006): Vprašanja vključevanja vsebin državljanske kulture v kurikul. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 154–163. Slovenska Bistrica: Beja.

Blenkin, G. M., Gwyn, E. in Kelly, A. V. (1992): *Change and the Curriculum*. London: Paul Chapman.

Bobbitt, F. (1918): *The Curriculum*. Boston: Houghton Mifflin.

Bobbitt, F. (1928): *How to Make a Curriculum*. Boston: Houghton Mifflin.

Brighouse, H. (2006): *On education*. London: Routledge.

Carr, D. (2003): *Making Sense of Education: An Introduction to the Philosophy and Theory of Education and Teaching*. New York: Routledge.
Cornbleth, C. (1990): *Curriculum in Context*. Basingstoke: Falmer Press.
Curzon, L. B. (1985): *Teaching in Further Education. An outline of principles and practice*. London: Cassell.
Devjak, T. (2002): *Etična in državljanska vzgoja v osnovni šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
Granda, S. (2006): Državljanska ali domovinska vzgoja?. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 22–37. Slovenska Bistrica: Beja.
Grundy, S. (1987): *Curriculum: product or praxis?*. Lewes: Falmer Press.
Holloway, R. (1978): The limits of education: Siegfried Bernfeld on psychology, political theory, and education. *Interchange,* 9(2): 72–92.
Illich, I. (1973): *Deschooling Society*. Dostopno prek: http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/DESCHOOLING.pdf.
Jagodič, G. (2006): Državljanska vzgoja ter vloga glasbe in simbolov v šoli
Jeffs, T. in Smith, M. (ur.) (1990): *Using Informal Education. An alternative to casework, teaching and control?*. Milton Keynes: Open University Press.
Jeffs, T. J. in Smith, M. K. (1999): *Informal Education. Conversation, democracy and learning*. Ticknall: Education Now.
Justin, J. (2006): Državljanska vzgoja: Slovenija in Evropa. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 90–99. Slovenska Bistrica: Beja.
Kelly, A. V. (1983): *The Curriculum. Theory and practice*. London: Paul Chapman.
Kelly, A. V. (1999): *The Curriculum. Theory and practice*. London: Paul Chapman.
Kliebard, H. M. (1987): *The Struggle for the American Curriculum 1893–1958*. New York: Routledge.
Kridel, C. (ur.). (2010): *Encyclopedia of curriculum studies*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
Kroflič, R. (1993): Procesno razvojna strategija načrtovanja kurikuluma. *Sodobna pedagogika,* 44: 9-10.
Kroflič, R. (1997): Učno-ciljno in procesno-razvojno načrtovanje kurikula. V *Kurikularna prenova*, 199–216. Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet.
Meglič, A. (2006): Zakaj domvinska vzgoja?. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 66–69. Slovenska Bistrica: Beja.
Mihelj, S. (2003): Povezave učnega načrta državljanske vzgoje in etike z učnimi načrti slovenščine, zgodovine in geografije. V *Državljanska vzgoja pri pouku zgodovine, geografije in slovenščine*, Justin, J. in M. Sardoč (ur.): 19–34. Ljubljana: I2 družba za založništvo, izobraževanje in raziskovanje d.o.o.
Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (2014): *Posodobljeni učni načrti za obvezne predmete in Učni načrti*. Dostopno prek: http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/osnovno_solstvo/ucni_nacrti/posodobljeni_ucni_nacrti_za_obvezne_predmete/#c17865 in http://www.zrss.si/?rub=1531.
Portal MŠŠ (2014): *Obvezne izbirne vsebine*. Dostopno prek: http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2011/programi/gimnazija/obvezne_izbirne_vsebine.htm#3.
Sardoč, M. (2006): Državljanstvo in državljanska vzgoja. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 100–107. Slovenska Bistrica: Beja.

Smith, M. K. (2000): Curriculum theory and practice: the encyclopaedia of informal education. Dostopno prek: www.infed.org/biblio/b-curric.htm.

Stenhouse, L. (1975): *An introduction to Curriculum Research and Development*. London: Heineman.

Svet za kulturno sodelovanje Sveta Evrope (2000): *Strategije za učenje demokratičnega državljanstva*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri Narodni in univerzitetni knjižnici.

Širec, J. (1983): Kaj je kurikulum?. *Sodobna pedagogika,* 7-8: 318–321.

Štrajn, D. (2006): Identiteta, politika razlike in državljanska vzgoja. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 82–88. Slovenska Bistrica: Beja.

Taba, H. (1962): *Curriculum Development: Theory and practice*. New York: Harcourt Brace and World.

Tyler, R. W. (1949): *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago: University of Chicago Press.

Valič Zupan, A. (2006): Izzivi pouka zgodovine, državljanske in domovinske vzgoje. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 110–116. Slovenska Bistrica: Beja.

Vodopivec, P. (2006): Zgodovina je imanentno državljanski predmet. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 38–47. Slovenska Bistrica: Beja.

Wakounig, V. (2004): *Skriti kurikulum – senca javnega kurikula*. Sodobna pedagogika, 2: 7–10.

Zver, M. (2006): Da ne bi bili tujci v lastni kulturi. V *Državljanska in domovinska vzgoja*, Berle Lakota, A., Rustja, E. in J. Jug (ur.): 18–21. Slovenska Bistrica: Beja.